

Микола Жарких

Фальшиві київські мощі
«святої Варвари»
або
Михайлівські легенди
в історії Києва

Нариси київського мракобісія 16 - 21 ст.

Київ 2012

До уваги читачів

Даний документ можна завантажити з мого персонального сайту, з HTML-версії роботи, за адресою

www.M-Zharkikh.name/uk/History/FalseStBarbaraKyiv.html

В HTML-версію можуть вноситись невеликі виправлення та доповнення.

В HTML-версії доступні зображення великого розміру, які в даний документ вставлено у зменшеному розмірі.

Сокращенная русская версия:

www.M-Zharkikh.name/ru/History/FalseStBarbaraKyiv.html

Shortened english version:

www.M-Zharkikh.name/en/History/FalseStBarbaraKyiv.html

Стаття написана в 2012 р.

Дана версія документа згенерована 3 жовтня 2013 р.

Зміст

Фальшиві київські мощі «святої Варвари».....	1
або Михайлівські легенди в історії Києва	1
Нариси київського мракобісія 16 – 21 ст.	1
Вступ.....	4
Митрополит Михаїл.....	5
Мощі святої Варвари Геліопольської.....	8
Джерела про св.Варвару	8
Факти з життя.....	8
Час її мучеництва	9
Місце її мучеництва	9
Множинність святих Варвар.....	10
Мощі св.Варвари	10
Константинопольський культ св.Варвари	11
«Чудеса» з розмноженням мощів	13
Мощі Варвари Київської	15
Мовчання джерел 15 – 16 ст.....	15
Лаврентій Мюллер (1581 р.)	16
Ерїх Лясота (1594 р.).....	17
Мовчання джерел 1 тр. 17 ст.....	18
Гійом де Боплан (1640-і рр.)	19
Василь Бутурлін (1654 р.).....	20
Павло Халєбський (1656 р.).....	21
Комерціалізація мощів.....	23
Феодосій Софонович (1670 р.).....	25
Лаврентій Крщонович (1691 р.).....	26
Дмитро Туптало (1695 р.).....	27
Рука св.Варвари (1695 р.)	29
Іоасаф Кроковський (1716 р.) і пізніші джерела.....	31
Візантійська царівна Варвара	34
Висловлювання сучасних істориків	34
Повість времен і літ.....	35
Анна Комнина.....	36
Цвіфальтенська хроніка.....	38
Маленький історіографічний екскурс	42
Трагікомерція.....	43

Вступ

В історії Києва давно відома виразна група фантастичних повідомлень, яку досі ніхто не потрудився назвати «Золотоверхим баснословієм» або «Михайлівськими легендами». Вони виникають / актуалізуються кожного разу, як Михайлівський Золотоверхий монастир стає осідком високого церковного ієрарха (вперше це було в 1620 – 1631 рр., коли в монастирі оселився митрополит Ісайя Копинський).

Коли цей ієрарх не мав змоги зайняти найдавніший і найпрестижніший з київських храмів – Софійський собор, він вирішував компенсувати це становище «обґрунтуванням» того, що саме Михайлівський монастир, а не Софійський собор є найдавнішим осідком християнства в Києві.

Для цього і було вигадано наступні легенди:

- 1, про «київського митрополита Михаїла»;
- 2, про «мощі святої Варвари Геліопольської»;
- 3, про «візантійську царівну Варвару».

Всі ці легенди мали піднести релігійний авторитет Золотоверхного монастиря і разом з ним – авторитет Того-хто-в-монастирі-сидить.

Дослідники неодноразово звертались до цих тем (наприклад, про культ св.Варвари: *Мицько І.З.* До проблеми становлення популярних християнських культів в Україні // *Mediaevalia Ucrainica*. – 1998. – Т. 5. – С. 41-42), звертався до них і я [*Жарких М.І.* [Нові книги про пам'ятки архітектури](#). – Археометрія та охорона історико-культурної спадщини, 1999 р., вип. 3, с. 131 – 136]. Оскільки я не збираюся захищати докторську дисертацію з «михайлознавчого варварознавства», то невеличкий історіографічний огляд буде подано наприкінці статті, після розгляду джерельного матеріалу. Чому зроблено саме так? Нехай буде маленька інтрига, з'ясування якої буде винагородою терплячому читачеві.

На цьому місці я відзначу тільки загальний недолік попередніх досліджень: всі вони ставили за мету видобути якусь позитивну історичну інформацію з цих легенд (наприклад, М.Ю.Брайчевський – з легенди про митрополита Михаїла); в той час як метою наукового історичного дослідження має бути **знищення цих легенд**, демонстрація їх пізнього походження і необізнаності їх авторів (фальсифікаторів історії) з предметом, про який вони бралися писати.

Таку задачу я ставлю як мету даної статті.

[Митрополит Михаїл](#)

[Мощі святої Варвари Геліопольської](#)

[Мощі Варвари Київської](#)

[Візантійська царівна Варвара](#)

[Маленький історіографічний екскурс](#)

[Трагікомерція](#)

Київ, квітень – листопад 2012 р.

Митрополит Михаїл

Басня про київського митрополита Михаїла знаходить собі хоч якесь опертя в давньому джерелі – «Церковному статуті князя Володимира». На думку дослідників, ця пам'ятка, в основі якої лежить грамота Володимира для Десятинної церкви, остаточно сформувалась в 12 – 13 ст. Тим читаємо:

Се аз, князь великий Василей, нарицаемый Володимер, сын Святославль, унук Игорев, блаженный Ольги, усприал есмь крещение святое от греческих царей Константина и Василья и Фотей патриарха, узях перваго митрополита Михаила на Киев и на всю Русь, иже крести всю землю Рускую [Церковный устав св. князя Владимира краткой редакции]

Згадка патріарха Фотія, котрий правив у 857 – 886 рр., тобто більше ніж за сто років перед Володимиром, однозначно показує, що ця звістка походить з досить пізнього часу, коли реальна хронологія подій уже злилася в одне «дуже давно».

Згідно дотепної гіпотези А.Поппе, давньоруський книжник – автор цього тексту – читав у «Повісті времен і літ» виклад основ християнської віри, адресований князю Володимиру. В літописі автор цього викладу не названий, але книжник знав, що це – скорочення символу віри, складеного Михаїлом Синкелом в 1 пол. 9 ст. Тоді книжник вирішив, що даний текст укладено спеціально для князя Володимира, і зв'язав ім'я Михаїла з князем Володимиром.

Грецьке слово «синкел» дослівно означає «той, що живе в тій самій келії», келійник по-нашому. Цей титул видався книжнику занижким. В його час керівники руської церкви мали титул «митрополит», і він приклав його до Михаїла. Оскільки книжник знав, що Володимир охрестив Русь, то цілком логічно заключив, що перед Володимиром митрополитів не було, а тому Михаїл – **перший** митрополит.

Яким чином потрапив у цей текст патріарх Фотій – неясно. Можливо, той список твору Михаїла, з яким звірявся книжник, містив у якомусь контексті ім'я Фотія.

Таким чином, імена Михаїла і Фотія є наслідком студій і припущень давньоруського книжника – укладача статуту. Цю побудову слід визнати такою, що відповідала рівню наукових знань свого часу, але безпосередня (першоджерельна) цінність цих імен більш ніж сумнівна.

Цілком інший погляд на цей предмет розвинув М.Ю.Брайчевський. Ключовим для нього є саме ім'я Фотія, котрий охрестив руську дружину на чолі з князем Аскольдом, котра була напала на Константинополь. Михаїл же був духовною особою, котру Фотій призначив у супровід новонаверненим (гіпотеза «Аскольдового хрещення Русі»). Але і в цьому випадку нема підстав вважати цього Михаїла – по суті, Аскольдового духівника – митрополитом.

З цього випливає, що немає історичних підстав вважати Михаїла першим руським митрополитом. Таким був Феопемпт, який правив за Ярослава Мудрого. Приписування титулу «митрополит» давнішим духовним особам Русі є намаганням заднім числом піднести авторитет руської церкви і не має наукового обґрунтування.

Але розвиток легенди не зупинився на самому імені і титулі «першого митрополита»: йому були приписані діяння, такі як

1. заснування **монастиря** в Києві;
2. найменування цього монастиря **Михайлівським**;

3. твердження, що цей монастир і був **тим самим** Михайлівським Золотоверхим монастирем;

4. проживання митрополита в цьому монастирі.

От заради цього останнього пункту і будувалась легенда. Ось вона, «історична традиція» перед нами як на долоні! Якщо **перший** митрополит жив у Золотоверхому монастирі, то Копинський не створював нечуваного прецеденту, а лише **відновив** давню традицію перебування митрополитів у цьому монастирі.

Головним «джерелом» тут виступає літопис Ф.Софоновича (1672 р.):

[1] Повіст теж ест старых тая, же гды одного балвана волокли з горы утопити в Непр и били по череву, біс в нем кричал, ляментуючи. Оттол туу з горы дорогу нижше монастыря Михаиловского назвали здавна Чортово Беремище, то есть тяжкость чорту, бо слово славенское «бремя» значит «тяжкость».

[2] И гды того балвана утопили, плынул вниз, а невірныи, идучи берегом, плакали и звали, мовячи: «Выдыбаи, наш Гсдрю Боже, выдыбаи», то ест выплыви. А той балван выдыбал албо выплыл был ажь там на берег, где тепер монастыр Выдубецкий, и названо тое містьце тым урочищем от выдыбаня Выдабичи албо Выдубичи. Але и там, гды невірныи взяти хотіли того болвана, вірныи, пробивши и камен привязавши, утопили.

[3] И для того, повідают, первыі при Владимире митрополит Михаїл, посадивши чернцов на горі недалеко от того Беремища Чортова, на свое имя церков Святого Михаила збудовал, ижь як з неба святыи Михаил чорта зкинул, так тут он же помогл з горы чорта в болвані збивати.

[4] А в Видубичах церков Чуда святого Михаила збудовано также при Владимире для того, ижь як в Хонех святыи Михаил чудо учинил, ріки невірных погрузивши, так тут выдибалого албо выплыненого в болвані чорта помогл в водах потопити. [Софонович Ф. [Кройника з літописцов стародавних](#)]

Посилання Ф.Софоновича на «стару повість» є літературною фікцією.

Насправді це оповідання написане самим Софоновичем. Звернення язичників до боввана «Государю Боже» є власне християнським зверненням; імені того боввана Софонович не знав і не наважився вигадати.

Всі перелічені в 3-у параграфі «діяння» не знаходять собі ніякої опори в давніх джерелах і є умоглядними припущеннями (баснословієм) 17 ст. Мені вже [доводилось торкатись цих фантазій](#) і нагадувати про реальні (а не вигадані) початки Золотоверхого монастиря.

4-й параграф – заснування Видубицького монастиря князем Володимиром – є власною вигадкою Софоновича, тим більше недоречною, що в Іпатіївському літописі є два записи – про заснування (1070 р.) та про освячення (1088 р.) собору монастиря. Софонович користувався літописом, близьким до Іпатіївського, і загалом досить точно викладав його зміст. Обидва записи про Видубицький собор стоять в його хроніці на своїх місцях. Але це не завадило Софоновичу подати і легенду своєї власної фабрики, і ця фантазія відкинута сучасними дослідниками як така, що суперечить автентичному джерелу. Те саме давно треба зробити і з «митрополитом Михаїлом».

Думку про пріоритет Золотоверхого монастиря над Видубицьким Софонович проводить і при викладі оповідання про перенесення моців Бориса і Гліба (1072 р.).

При цьому – писав Софонович – був присутній «Софроній, игумен святого Михаїла **Золотоверхого**».

В Іпатіївському літописі стоїть «Софроній, игумен святого Михаїла». Оскільки на той час у Києві був тільки один Михайлівський монастир – Видубицький – текст в момент його написання не дозволяв інакшого тлумачення, і так розуміють його сучасні дослідники, відкидаючи здогад Софоновича.

Гарний критичний розгляд байки про «першого митрополита Михаїла» дав у свій час М.В.Закревський [Описание Киева. – М.: 1868 г., т. 2, с. 502 – 506]. Він не торкався церковного статуту Володимира, а розглядав тільки легендаристику 17 ст. Але він сам злякався того природного висновку, який випливав з його аналізу – що ніякого митрополита Михаїла не існувало і він є пізньою історіографічною фікцією, і почав без потреби виправдовувати православне мракобісіє, кажучи: «православна церква – не латинська, і в ній **не може бути**, щоб вигадали митрополита». А виявляється – якраз **може бути**, якраз **вигадали**.

Мощі святої Варвари Геліопольської

Для того, щоб зрозуміти походження київського культу св.Варвари, нам треба подивитись на цю святу в загальнохристиянському контексті.

Варвара загинула як мучениця за віру в героїчну добу християнства (2 пол. 1 – поч. 4 ст. н.е.), коли римська влада час від часу згадувала про існування нею ж виданого закону, за яким усіх християн належало страчувати. На той час діяли спрощені правила прийому в партію християнських святих, і всі мученики за віру автоматично потрапляли в почесну категорію «святих». Для цього християнські громади складали списки мучеників – мартирологи, частина з яких дійшла до нашого часу. Якими ж конкретними відомостями про Варвару ми володіємо?

Я маю зауважити, що цей розділ написаний мною не за першоджерелами, а на підставі енциклопедичних довідок. Дуже змістовну довідку про св.Варвару подає [«Православна енциклопедія»](#). У своєму викладі я користаюсь цими даними та іншими оглядовими статтями, акцентуючи на тих моментах, які становлять інтерес для нашої теми.

Джерела про св.Варвару

В найдавнішому «Мартиролозі св.Ієроніма» (4 ст.) її імені ще немає. Щоправда, авторство Ієроніма (а тому й дата укладання) щодо цього мартирологу є сумнівним; згідно інших поглядів, твір був укладений в кінці 6 – на поч. 7 ст. Але в такому випадку виходило б, що навіть у цей час Варвара ще не була добре відома в західній церкві.

Найдавніші тексти житія св.Варвари походять з 7 ст. Відомо кілька житій 8 – 9 ст.; житіє св.Варвари увійшло до колекції житій, укладеної Симеоном Метафрастом (2 пол. 10 ст.). Окрім житій, Варварі присвячено кілька похвальних слів 8 – 12 ст. Нові редакції житія продовжували укладатись і пізніше (в 17 ст. в Україні такі редакції уклали Ф.Софонович та Д.Туптало).

Літературна історія цього житія за всіма текстами, написаними усіма мовами, здається, не була предметом спеціального дослідження (принаймні воно не опубліковане в Інтернеті і – якщо існує – «знаходиться поза зоною досяжності»).

Але примітно, що найраніші житія віддалені від найпізнішої епохи масового мучеництва християн (за Діоклетіана, поч. 4 ст.) принаймні на 300 – 400 років. Ясна річ, що ніяка усна пам'ять про Варвару не могла перетривати таку прірву часу. Я думаю, що в розпорядженні агіографів було тільки голе ім'я Варвари та факт її мучеництва. Все інше їм доводилось доповнювати з агіографічних шаблонів і власних вигадок.

Факти з житія

Батьком Варвари був топарх Діоскор. Єдиний її вчинок – це будівництво приміщення з 3 вікнами, котрі мали символізувати святу Трійцю. От через Трійцю вона і постраждала (хоча витягнути з цього якусь хронологічну вказівку навряд чи можливо). Батько відвіз її у селище Геласій і віддав на суд ігемона (правителя) Маркіана. Опис страждань Варвари може зворушити навіть людину, загартовану читанням «Архіпелага ГУЛАГ», але не містить ніяких індивідуальних деталей. Варвару було засуджено до головосіка (у римлян кат відрубав голови мечем).

Час її мучеництва

Житійні джерела звичайно не містять років подій. Життя Варвари не становлять винятку – вони подають тільки, що вона загинула за правління імператора Максиміана. Якого? Одні думають на Максиміана Фракійця (правив у 235 – 238 рр.; ну, в нього ще був син і співправитель – Максимін Молодший, теж був при владі в 235 – 238 рр.); інші думають про іншу пару правителів – Максиміана Дазу (правив у 305 – 313 рр.) чи Максиміана (правив у 285 – 305 рр. як співправитель Діоклетіана, разом з яким відрікся від влади в 305 р.; в 306 – 310 рр. намагався повернути собі владу, аж поки не загинув).

Останні двоє як пташки гнізда Діоклетіанова уславились переслідуванням християн; але якщо Максиміан діяв переважно в Галії та Італії, то Максимін Даза мав під своїм берлом східні провінції імперії та Єгипет.

Але в цілому з наявних даних не можна виснувати ніякий вузький період, а тим більше конкретну дату. Найбільш обережні автори відносять Варвару загально до 3 ст.; дата 306 р., яка мандрує з однієї енциклопедії до іншої, не має за собою ніякого конкретного джерела і поширюється тільки тому, що людський розум не терпить порожнечі і вимагає «конкретних даних» навіть там, де їх достовірно немає. Оця ілюзорична конкретність заміняє реальні дуже скупі знання.

Місце її мучеництва

Ранні грецькі джерела (7 – 8 ст.) називають місто Геліополь, деякі – Нікомідію (Бароній вважав найбільш вірогідним місцем саме Нікомідію). Пізніші західні джерела (8 – 9 ст.) називають область Тоскану в Італії («Martyrologium Romanum», бл. 700 р.), Рим або Антіохію (так записано в доповненнях до мартирології св.Ієроніма та у Беди) – тобто в цілому весь ареал християнства.

Щодо Геліополя (Іліополя), з яким найчастіше пов'язують цю подію, теж немає повної ясності – чи це місто в Єгипті (район сучасного Каїра; так писали з греків – Симеон Метафраст, з латинян – Момбрицій), чи Геліополь-Баальбек в сучасному Лівані. Найчастіше думають саме про Баальбек, але підстав для цього нема – і тут ми маємо справу з ілюзорною конкретністю.

Додаткову інтригу вносять відомості про поховання Варвари в селищі Геласій, що за 12 миль від міста Евхайт у Пафлагонії. Селище Геласій зараз невідоме, а руїни міста Евхайта частково зайняті сучасним турецьким селищем Бейозу (Beuözü; воно знаходиться приблизно за 25 км на схід від міста Чорум).

*Топографія можливих місць мучеництва св.Варвари на карті Римської імперії
(топооснова – з [Вікіпедії](#))*

Множинність святих Варвар

Щоб пояснити всі ці суперечливі дані за допомогою однієї гіпотези, слід припустити, що на території Римської імперії в декількох християнських громадах зберігалась пам'ять про своїх, місцевих дівчат на ім'я Варвара. Конкретна інформація про них була мінімальною і мабуть зводилась до одного голого імені у місцевому мартирологі (списку мучеників).

Коли було написано перше житіє Варвари і воно почало поширюватись серед християн, кожна з вищезгаданих громад могла вважати, що це житіє присвячене саме «її» святій. Наслідком цього переконання стало внесення в житія місцевих географічних назв і хронологічних ознак, що надавало житію ілюзоричний вигляд конкретності. Так виникла група локальних версій житія, які однаково розповідають про всі основні події, але розрізняються географічними і хронологічними реперами.

На наступному етапі розвитку культу св.Варвари відбувався зворотній процес – епічної концентрації, коли в процесі формування християнського героїчного епосу реальні подробиці з життя реальних людей відриваються від свого місця і часу і концентруються довкола однієї центральної постаті, в нашому випадку – Варвари Геліопольської. Дрібні місцеві культи локальних святих Варвар (маловідомих, але реальних осіб) зливаються в єдиний культ Варвари Геліопольської (постаті цілком вигаданої, ілюзоричної).

На сліди місцевих культів і локальні версії житія перестали звертати увагу. Як і у випадку з Ісусом Христом, літературний образ-фікція повністю заступив конкретну особу.

Деякі більш рішучі автори, зокрема, «[Католицька енциклопедія](#)» (1913 р.), взагалі заперечують будь-яку історичну основу розповіді про св.Варвару і вважають її чистою літературною вигадкою.

Моці св.Варвари

Простежена нами розмитість місця мучеництва св.Варвари для нашої теми – моців святої – ще гірша, ніж непевність її історії, бо невідомо, де їх шукати. Але той, хто хоче знайти якісь моці, може «знайти» їх де завгодно, і якщо тільки в нього вистачить сміливості проголосити «оце вони й є – моці такого-то святого», то всі християни в це мовчки повірять – така вже традиція.

Яскравий приклад такого волюнтарного здобуття «історичної інформації» ми бачимо у випадку із днем народження св.Євгенія Трапезундського. Цей святий мученик загинув за віру за імператора Діоклетіана (отже, десь в кінці 3 – на початку 4 ст.). Десь у 880-х роках цей святий тричі «з'являвся» клірикам і мирянам Трапезунда, вимагаючи, щоб вони святкували день його народження – 24 червня (цей день дуже вигідно співпадає не тільки з днем різдва Іоана Предтечі, але й з початком збору врожаю та з ярмарком, який на той час проводився в Трапезунді. Одкровення одкровенням, але й про гроші не забули...). Це чудо було організоване ігуменом монастиря св.Євгенія Антонієм та дукою Іоаном Халдом. Тому починаючи з часу правління імператора Василя 1-го (правив у 867 – 886 рр.) почалось святкування цього дня народження. [Карпов С.П. История Трапезундской империи. – Спб.: Алетейя, 2006 г., с. 69, 70, 457, 458, 479; стаття [Евгений Трапезундский](#)]

Історичної ваги така «інформація» не має, хоча вона має за собою авторитет давнини (мовляв, люди 9-го ст. були на 1200 років ближчі до часу події, ніж ми, і могли знати щось таке, що нам не відомо). Оцей авторитет давнини часто стає авторитетом історичного джерела, хоча у конкретному випадку Євгенія Трапезундського через 600 років після його загибелі ніхто нічого пам'ятати не міг (якби була якась усна пам'ять чи письмове джерело, то мабуть не було б потреби в такому екзотичному способі явлення дати, як одкровення самого святого).

Звичайно, було б помилкою повторювати думку старих атеїстів, що всі такі випадки були свідомим обманом. Я – науковий атеїст 21 ст. – думаю, що в давнину і серед християн траплялись люди справді віруючі, які цілком щиро вірили у правдивість таких знахідок. До того ж у християнській традиції «божественне натхнення», тобто довільна асоціація думок релігійно екзальтованої людини, уважалось за доказ; і якщо це «божественне натхнення» спало на людину, яка мала якусь церковну владу, то цього було досить для «ідентифікації» знайдених останків як мощів того чи іншого святого.

Але пізніше містичне «натхнення» було витіснено холодним розрахунком прибутків, які мало принести професійним християнам володіння тим чи іншим «святим предметом», і «віднайдення» їх було поставлено на потік. Почався етап промислової експлуатації святинь, який триває і досі.

З викладеної історії випливають наступні вимоги до мощів, які претендують на звання мощів св.Варвари:

1. Жіноча стать;
2. Вік 15 – 20 років;
3. Перерубані шийні позвонки;
4. Радіовуглецева дата 3 – 4 ст. н.е.

Розглянемо, наскільки пропоновані нам мощі відповідають цим вимогам.

Константинопольський культ св.Варвари

Офіційного урочистого проголошення Варвари святою не було, і тому ми не знаємо, де й коли було встановлено день її пам'яті – 4 грудня.

Перше повідомлення про храм св.Варвари, яке вдається датувати, стосується будівлі в Константинополі у кварталі Василиска, спорудженої за наказом Вирина, удови по імператору Льву 1-у. Час її вдовування – 474 – 484 рр., що дає орієнтовну дату храму і початку культу св.Варвари. З цього часу і до початку 11 ст. культ св.Варвари зосереджується в Константинополі.

Потім за імператора Юстина її мощі було перевезено до Константинополя і покладено у церкві св. Варвари (дали ми будемо називати ці останки «константинопольські мощі-1», КМ-1). Імператор Юстин 1-й правив у 518 – 527 рр., Юстин 2-й – в 565 – 578 рр. Можна думати на будь-кого, і тому часто пишуть, що це перевезення мощів сталося в 6 ст. Висловлена думка, що це сталося раніше, ще в 4 ст.; на мій погляд, така рання дата суперечить хронології всього процесу прославлення св.Варвари.

Серед розглянутої нами множини місцевих св.Варвар не було Варвари Константинопольської – з тієї простої причини, що це місто як столиця було засновано уже після закінчення усіх гонінь на християн. Тому

константинопольський клір був змушений шукати її мощі деінде. А хто пильно шукає, той обов'язково знайде...

Варто відзначити, що ніякого урочистого і пишно обставленого віднайдення мощів св.Варвари не було (зразком тут може бути старанно зрежисоване і добре описане віднайдення мощів св.Климентя в Херсонесі). Так само не було й урочисто обставленого перенесення віднайдених невідомо де мощів до Константинополя. Тому час і обставини цієї події залишаються невідомими, і ми не маємо свята перенесення мощів св.Варвари до Константинополя.

З усього цього можна зробити висновок, що самі організатори мощів св.Варвари не були так дуже певні свого «відкриття» і намагалися приховати реальні обставини появи цих мощів у столиці Візантії. Мабуть, у цих реальних обставинах було щось таке, що суперечило прославленню нововідкритих мощів. Це приховування дало свої плоди: аж до початку 21 ст. ніхто – ані християни, ані атеїсти – не задавали собі запитання, яким ярмісом св.Варвара потрапила до Константинополя. Всі мовчки погоджувались, що Константинополь – це таке місто, де можна знайти мощі будь-якого святого і що святі там силлються як достиглі груші з дерева...

При цьому храмі проводились щорічні обходи пам'яті св.Варвари. Окрім цієї церкви, у Константонополі було ще принаймні 3 інших церкви св.Варвари. Один з них збудував імператор Лев 6-й (886 – 912 рр.) у Великому палаці.

Повторимо, що в 2 пол. 10 ст. житіє св.Варвари увійшло до колекції житій, укладеної Симеоном Метафрастом. Ця високоавторитетна збірка сприяла зміцненню культу св.Варвари.

Всі перелічені факти говорять про дуже велику популярність культу св.Варвари у столиці Візантії.

Десь в кінці 10 – на початку 11 ст. з нагоди шлюбу Джованні Орсеоло з Марією Аргіропулиною мощі св.Варвари були перевезені до Венеції. В деталях хронології цих подій різні автори розходяться: за одними даними, шлюб стався в 1005..1006 рр., за другими – раніше, бо їх дитина народилась в 1002..1004 рр., а сам Джованні помер в 1007 р. від чуми.

Спочатку мощі св.Варвари були покладені у каплиці при собору св.Марка. У 1009 році рідні брати Джованні – Отто Орсеоло (на той час дож Венеції) та Орсо (єпископ Торчелло) та їх сестра Феліцита (настоятелька монастиря св.Іоана Богослова у Торчелло) перенесли ці мощі до храму св.Іоана Богослова (в одноіменному монастирі) на острові Торчелло [на цьому острові колись було 12 парафіальних церков і 16 монастирів, але до нашого часу збереглись тільки 2 храми. Церква св.Іоана Богослова не збереглась].

Це було нетлінне тіло **без голови**. Цю святиню бачив невідомий на ім'я суздаець, який в 1437 – 1440 рр. їздив на Флорентійський собор і залишив опис подорожі.

З цим повідомленням добре узгоджується повідомлення новгородського паломника Стефана, який відвідав Константинополь в 1348 – 1349 рр. і бачив там **голову** св.Варвари.

За свідченнями очевидців, у Венеції мощі зберігались у храмі св.Іоана Богослова і у 18 ст. В час наполеонівських війн (поч. 19 ст.) вони були перенесені до церкви св.Мартина на острові Мурано.

1 червня 2003 р. за домовленістю між католицькою та грецькою православною церквами ця святиня була передана з Венеції і вміщена для довічного зберігання у церкві св.Варвари в Афінах [[The transportation of the sacred relic of Saint Barbara](#)].

Що собою являють ці останки – сучасні попи не поспішають розповідати (а тим більше робити радіовуглецевий аналіз).

Всі наведені факти вкладаються в одну несуперечливу версію. Константинопольські мощі-1 справді були останками дівчини, якій відрубали голову. Тобто її доля була подібна до життя св.Варвари – і тільки. На рубежі 10-11 ст. КМ-1 були розчленовані, і голова надалі лишилась в Константинополі, а тіло було перевезено до Венеції і в 2003 р. перевезено до Афін. Доля голови невідома, мабуть, ця частина мощів була втрачена після завоювання Константинополя турками (1453 р.).

В наш час **частина голови** св.Варвари зберігається у церкві Агія-Епіскепсіс у м.Трикалі (Фесалія, Греція). Мені невідомо, чи вважаються ці мощі залишками КМ-1.

«Чудеса» з розмноженням мощів

Венеціанські мощі св. Варвари з невіомої мені причини не набули широкої популярності, і в 11 – 15 ст. центром культу св. Варвари залишався Константинополь. Тут розіграли виставу обретіння мощів «на біс», причому за усталеною традицією виконання цієї вистави було секретним. Знові ніхто не міг сказати, хто, де, коли і за яких обставин знайшов новий екземпляр цих мощів. Тільки з повідомлень паломників ми дізнаємось, що новий екземпляр було виставлено для поклоніння і що він був не гіршим за КМ-1.

Так, у 1200 р. Константинополь відвідав новгородський паломник Антоній. Він бачив **грудь** св.Варвари (**не ціле її тіло і не голову**). Ясно, що це були **константинопольські мощі-2** (КМ-2), не пов'язані з КМ-1.

В 1258 р., за три роки до падіння Латинської імперії, венеціанець Рафаель вивіз з Константинополя ще якусь частку мощів св.Варвари і поклав її у Венеції у церкві Санта Марія дель Кроче [у Венеції відомо 37 церков св.Марії, включаючи зруйновані, але «дель Кроче» серед них нема. Який саме храм мався на увазі – я розбирати не берусь. Кілька церков з такою назвою відомі в інших містах Італії]. Чи були це цілі КМ-2, чи їх частина, чи частина КМ-1 – вирішити не можна. Можливо, венеціанські священники, маючи в одному місті двоє одноіменних мощів, зацікавились цим фактом і намагались з'ясувати їх взаємний зв'язок. Документальне підтвердження цього інтересу мені не відоме, але можна припустити, що мовчання подальшої історії про цей дар Рафаеля означає, що його святиня була «забракована».

Руський паломник Василь, який відвідав Єрусалим у 1465 – 1466 рр., занотував у монастирі св.Хреста **руку** св.Варвари [[Хождение гостя Василия в Малую Азию, Египет и Палестину](#)].

В наш час **частина руки** св.Варвари зберігається у монастирі Симонопетра на Афоні. Звідки, коли і як вона з'явилась – мені не відомо.

Всі ці та інші повідомлення про наявність дрібних часток мощів св.Варвари не надаються до історичної перевірки, а самі частки – до встановлення походження від того чи іншого «достовірного» тіла св.Варвари. Вони показують тільки, що культ св.Варвари був дуже поширеним, і володіння часткою її мощів приносило цілком

очевидні матеріальні вигоди їх власнику. Тому ця історія рясніє фактами передачі / подарунку часток цих мощів.

Зрештою, ще в середині 19 ст. було підраховано, що в Західній Європі в різних місцях зберігаються 20 тулубів і 26 голів св.Юліана (та й інших святих – у співмірних кількостях). На цьому блискучому тлі кількість мощів св.Варвари далеко не вражає...

Після захоплення Константинополя турками місцевий культ св.Варвари занепав (я не знаю свідчень паломників про нього після 1453 р.). Але недаремно кажуть, що святе місце порожнім не буває. От і в нашому випадку після 150 років занепаду в кінці 16 ст. з'являються повідомлення про **ціле тіло** св. Варвари в Києві...

Мощі Варвари Київської

Отже, наприкінці 16 ст. **ціле тіло** «св.Варвари» несподівано для всіх випірило в Києві, у Михайлівському Золотоверхому соборі.

Для того щоб з'ясувати, коли і як це сталося, зовсім не треба здібностей Шерлока Холмса – досить мати здоровий глузд і співставити свідчення наступних джерел.

[Мовчання джерел 15 – 16 ст.](#)

[Лаврентій Мюллер \(1581 р.\)](#)

[Ерїх Лясота \(1594 р.\)](#)

[Мовчання джерел 1 тр. 17 ст.](#)

[Гійом де Боплан \(1640-і рр.\)](#)

[Василь Бутурлін \(1654 р.\)](#)

[Павло Халебський \(1656 р.\)](#)

[Комерціалізація мощів](#)

[Феодосій Софонович \(1670 р.\)](#)

[Лаврентій Крцонович \(1691 р.\)](#)

[Дмитро Туптало \(1695 р.\)](#)

[Рука св.Варвари \(1695 р.\)](#)

[Іоасаф Кроковський \(1716 р.\) і пізніші джерела](#)

Мовчання джерел 15 – 16 ст.

Історичні джерела, складені до кінця 16 ст., одноставно промовчують існування цієї святині. Мовчали про неї:

– італійський посол **Амвросій Контаріні**, який відвідав Київ у 1474 р.;

– польський історик і географ **Матвій Меховський** ([Трактат про дві Сарматії](#), 1517 р.);

– австрійський барон **Сигізмунд Герберштейн** («Записки про Московію» 1549 р., складені на підставі посольських поїздок 1517 та 1526 років). Меховський та Герберштейн особисто в Києві не бували, але цікавилися ним і подали про нього досить докладні відомості, серед яких немає звісток про св.Варвару.

Мовчать про ці мощі перші **документи** про відновлення монастиря:

– грамота великого князя литовського Олександра на користь Григорія Поповича, з 27 липня 1496 р. [[Акты западной России, т. 1, № 141](#)];

– грамота польського короля Сигізмунда 1-го для ігумена Макарія з 15 березня 1523 р. [[Акты западной России, т. 2, № 122](#)];

– перелік маєтків монастиря, укладений ігуменом Макарієм у 1526 р. [[Акты западной России, т. 2, с. 167](#)];

– інші акти 16 ст., яких збереглося чимало (30 грудня 1543 р. [Акты западной России, т. 2, № 228]; 12 грудня 1574 р. [там само, т. 3, № 57]; 9 вересня 1576 р. [там само, т. 3, № 70] та ін.).

З цих документів ми можемо скласти досить детальне уявлення про земельні володіння монастиря, але про таку цінність як мощі акти мовчать.

Німецький купець із Гданська **Мартин Груневег** відвідав Київ у 1584 р. і дав досить докладний його опис на основі власних спостережень. В цьому докладному описі є окремий уступ, присвячений Михайлівському Золотоверхому собору [Исаевич Я.Д. Нове джерело про історичну топографію та архітектурні пам'ятки стародавнього Києва. – “Київська Русь: культура, традиції”, К., Наукова думка, 1982 р., с. 125 – 127], зокрема, дано пояснення, з якої нагоди купол собору визолочено. Груневег зробив також окремий малюнок цього собору. Він спеціально зауважив, що при церкві живе духовна особа (слід здогадуватись, що від неї він і почув оповідання про позолоту). Звичайно, ця духовна особа звернула б увагу Груневега на мощі Варвари – загально шанованої всіма християнами святої – якби легенда про ці мощі на той час існувала. Груневег жваво цікавився релігійними справами і охоче нотував відомості про всі святині, які йому зустрічались. Тому ми не маємо підстав вважати, що звістка про св.Варвару випала з його опису через малу увагу до релігійних справ або через релігійну упередженість. Єдине можливе пояснення його мовчання – **ця легенда тоді ще не існувала.**

Лаврентій Мюллер (1581 р.)

Курляндський німець **Лаврентій Мюллер** (радник польського короля Стефана Баторія) в 1585 р. опублікував у Франкфурті-на-Майні книгу «Kurtze und wahrhaffte Beschreibunge, welche massen dieser jetzregiereder Konigin Polen Stefanus der Namens der Erste zum Regiment kommen» (Короткий і правдивий опис, як нині правлячий польський король Стефан 1-й прийшов до влади). В ній висвітлено події 1576 – 1584 рр., тобто час правління С.Баторія.

Опис Києва із праці Л.Мюллера не мав щастя в історіографії. В 1659 р. його майже в повному обсязі передрукував голандський вчений Андрій Целарій у своїй книзі «Опис Польщі» (Амстердам: 1659 р.). З передруку Целарія був зроблений російський переклад [Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. – К.: 1874 г., отд. 2, с. 92 – 101, цитата з Мюллера – на с. 95]. І тільки в наш час цим твором зацікавився Ю.А.Мицик і опублікував фрагменти з нього в новому українському перекладі [Мицик Ю. А. [Україна в описі німецького мандрівника XVI ст. Лаврентія Мюллера.](#) – Наукові записки Києво-Могилянської академії, 2003 р., т. 21, с. 54 – 60].

Л.Мюллер особисто відвідав Київ у 1581 р. Найбільше його цікавило тіло римського поета Овідія, яке буцімто було перевезене до Києва. Мюллер розшукував його, але не знайшов ніяких слідів. Опис Києва у нього – досить короткий і не містить ніяких мікротопонімів. Про св.Варвару він писав так:

В одній ніші [всередині церкви, назви якої Л.Мюллер не подав] лежить тіло молодої дівчини, красивої і милої на вигляд, з білявим довгим волоссям, вкрите невеликим цінним прозорим полотном, її тіло зовсім неушкоджене і навіть тепер можна розглянути й поторкати всі члени. Місцеві жителі вважають, що це

є свята Варвара, а чи збігається це з її історією, читач може сам довідатися й зробити висновок [Мицик, с. 59].

Оце й є перша звістка **самовидця** про київські мощі св.Варвари. Мюллер описав їх дуже докладно; прекрасний стан збереження у досить вогкому і прохолодному київському кліматі однозначно говорить нам, що мощі були муміфіковані відносно недавно (на мій здогад – в 16 ст.). На мій погляд, фраза «її тіло зовсім неушкоджене» повністю заперечує відрубану голову, котра є неодмінною ознакою історичної Варвари.

Але Мюллер на це не звернув уваги; як істинний син свого часу – атеїст і раціоналіст – він вимагав історичного обґрунтування можливості перебування мощів у Києві. На той час ніякої легенди про походження цих мощів ще не встигли вигадати – ми ще будемо розглядати формування цього «історичного обґрунтування».

Бійтесь першого враження – воно звичайно буває правильним, говорить прислів'я. От і в нашому випадку враження Л.Мюллера було правильним...

Еріх Лясота (1594 р.)

Наступний опис подав **Еріх Лясота** (німець, посол імператора Рудольфа 2-го до запорожців). Він відвідав Київ у 1594 р. Він провів у Києві тільки три дні, але встиг написати цілий путівник. Він подав опис Михайлівського собору і записав:

Коли входить у церкву дверима, якраз проти високого олтаря, то ліворуч лежать в дерев'яній труні останки діви Варвари (Barbara), королівської дочки, юної неповнолітньої дівчинки років дванадцяти, як можна судити по її росту. Це не зотліла покрита тонким льняним полотном по самі ноги, що виглядали босими, до яких я торкнувся і знайшов ще твердими і неушкодженими. Зверху на голові в неї дерев'яна позолочена корона. [Щоденник Еріха Лясоти із Стеблева, запис за 7 – 9 травня 1594 р. // Запорозька старовина. – Київ-Запоріжжя: 2003. – С. 222-277]

В цілому опис Лясоти узгоджується з описом Мюллера. За десятиліття між цими описами з'явився новий елемент – дерев'яна позолочена корона. Вона притягала увагу до голови, але знову про сліди відрубання немає згадки. Ім'я її – Варвара – безумовно, взято з місцевої традиції, але ні сам Лясота, ні кияни, які подавали йому пояснення, не вважали її Варварою Геліопольською. Чи титул «королівської дочки» був елементом місцевої легенди, чи здогадом самого Лясоти, виведеним з наявності корони? Я схилиюсь до думки, що спочатку в Києві виник погляд, що це – королівна, а потім його було закріплено у вигляді відповідної регалії. Це – елемент місцевої київської легенди, який повністю суперечить «геліопольській» легенді (Варвара Геліопольська королівською дочкою не була).

Не була Варвара Київська і князівною з українсько-білоруських земель: 1, різниця між королем (König) та князем (Fürst) була добре зрозуміла як киянам, так і Лясоті; 2, наші князі коронами не користувались.

Співставляючи свідчення Мюллера і Лясоти, ми приходимо до висновку, що київські мощі належали дівчині на ім'я Варвара, родина якої нам невідома (з обережністю можна припустити, що вона була і родом з Києва). Вона померла і тіло її перетворилось на мумію в 16 ст. (що в умовах київських печер не є ніякою дивиною). Де, коли і як це муміфіковане тіло було віднайдене і перенесене до церкви – наші джерела мовчать. Очевидно, що це не була заздалегідь обміркована,

запланована й організована акція по обретінню моців **святої Варвари Геліопольської**. Увагу знахідників привернула тільки винятково добра збереженість мумії. Можливість видобути з неї матеріальний зиск шляхом пропаганди культу загально шанованої святої діви не спадала на думку першовідкривачів. Етап промислової експлуатації новознайденної святині був ще попереду.

Мовчання джерел 1 тр. 17 ст.

У бурхливих подіях церковної історії Києва 1 пол. 17 ст. київські моці не згадуються. На мою думку, так сталося через те, що на той час ці моці ще не вважались моцями св.Варвари і через те не становили великої цінності.

Навіть у такій дражливій справі, як спроба передачі монастиря уніатам, моці не згадуються. Митрополит І.Потій аргументував необхідність передачі тим, що монастир перебував (нібито) без догляду і богослужіння в ньому не проводилось. Король Сигізмунд 3-й, погоджуючись на це, передав уніатам «всі пожитки та доходи, здавна до того монастиря належачі», але про моці знову – ані слова (жалування грамота короля Сигізмунда 3-го для Іпатія Потія з 15 вересня 1612 р. [Акты западной России, т. 4, № 186]).

В 1620 році у Києві довгий час провів єрусалимський патріарх **Феофан**. Він відвідував київські святині і перерахував їх у своїй грамоті від 26 травня 1620 р. Там ми читаємо: «[...] в монастыре Печерском, где и мощи различные преподобных угодников божих видевши, лобызали и судили воздать им честь, достойную святыни; в пустынном монастыре св.Николая; в монастыре св. Михаила Золотоверхом; в монастыре св. Троицы, свято-Кирилловском [...]» [Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов. – К.: 1846 г., т. 2, отд. 1, с. 62]. Отже, ми бачимо, що патріарх приділяв велику увагу моцям і напевно не проминув би поклонитися моцям св. Варвари, якби у Золотоверхому монастирі **знали**, що в них такі моці є. Але михайлівські ченці на той час ще цього **не знали**.

В 1627 році ігуменом Києво-Печерської лаври був обраний **Петро Могила**. На цій посаді він збирав відомості про чудеса, які відбувались у межах православного відомства. Цих чудес він записав до 30, датуються вони часом від 1597 до 1630 року. Для деяких чудес вказано дати, коли П.Могила вписав їх до своєї книги. Крайніми тут є дати 14.01.1629 – 29.04.1631 рр. Ці записи нині видані [Жуковський А. Петро Могила і питання єдності церков. – К. : Мистецтво, 1997 р., с. 257 – 275].

Показовими є місця, де відбувались чудеса: Києво-Печерська лавра – 18, Межигірський монастир – 2, Біла Церква – 4, інші місця – 3. Два чуда, які трапились в Межигірському монастирі, Могила записав зі слів свого близького приятеля – ігумена того монастиря Іова Борецького. Запитаємо себе – чому в записах немає жодного чуда з Михайлівського монастиря з часу, коли митрополитом (і одночасно михайлівським ігуменом) був той самий Борецький? Очевидна відповідь на це запитання полягає в тому, що Борецький і Могила не вважали моці дівчини, які перебували в Михайлівському монастирі, за щось особливе, і не сподівалися від них ніяких чудес.

Якби вони вважали ці моці належними до св.Варвари Геліопольської, вони б обов'язково подбали за організацію відповідних чудес. Забігаючи наперед, зазначимо, що пізніше Ф.Софонович почав збирати чудеса від св.Варвари – і

назбирав їх 17. Отже, відсутність чудес св.Варвари в Києві у непрямий спосіб свідчить, що культу св.Варвари ще не існувало, і київські мощі ще не вважались давньою загальнохристиянською святинєю.

Згадка про **приділ св.Варвари** у Михайлівському соборі містилась у заповіті митрополита Йова Борецького, складеному 1 березня 1631 р. [*Закревский Н.В.* Описание Киева. – М.: 1868 г., т. 2, с. 520; те саме: *Голубев С.Т.* Киевский митрополит Пётр Могила и его сподвижники. – К.: 1883 г., т. 1, приложения, с. 398]. Йов згадав, що замовив певну столярську роботу в приділах Введення богородиці та св.Варвари столяру Роману, і сплатив йому тільки 35 кіп грошів, а ще 90 кіп він лишився йому винним. Йов заповів, щоб браття монастиря сплатила ці гроші Романові і доклала зусиль, аби та робота «цілком закінчена і помальована у згаданах вітварях зісталася». Я думаю, Роман мав зробити дерев'яні (різьблені?) кіоти для розміщення ікон, які ще мають бути намальовані (малярство напевно до справи Романа не належало).

Отже, Йов влаштував у соборі **капличку** св.Варвари (її не слід плутати з пізнішим великим приділом св.Варвари, прибудованим до давнього собору в кінці 17 ст.). Але про **мощі** св.Варвари він не згадав, тому не можна вважати цей документ доказом, що Йов вважав київські мощі мощами св.Варвари Геліопольської. Храмів св.Варвари відомо багато, але це не значить, що в кожному з них були мощі святої. І те саме ми можемо повторити про храми будь-якого святого.

Наступником Йова Борецького на посадах київського митрополита та михайлівського ігумена став Ісайя Копинський. Але його підтримувала тільки частина ченців; друга частина (за якою стояв митрополит Петро Могила) вважала своїм ігуменом Філофея Кизаревича. 18 серпня 1635 р. ця остання група подала скаргу на Ісайю Копинського, звинувачуючи його у захопленні монастирського майна [*Закревский Н.В.* Описание Киева. – М.: 1868 г., т. 2, с. 521 – 522]. Яке ж майно становило цінність в очах михайлівських ченців? Вони скаржилися, що Ісайя забрав:

- скриню з документами на земельні володіння монастиря (перераховано, які саме володіння);
- церковні облачення (вони детально перераховані, навіть з грошовою оцінкою);
- церковні книги (вони також детально перераховані, теж з грошовою оцінкою);
- інші книги та начиння, які детально не можна пригадати.

Скарга перераховує ці категорії саме в такому порядку. І знову, як і в документі 1612 р., ми не бачимо серед цінностей мощів св.Варвари.

Гійом де Боплан (1640-і рр.)

Наступна згадка про мощі належить **Гійому де Боплану**, який перебував в Україні з початку 1630-х років до 1648 р. і неодноразово бував у Києві. Про Михайлівський Золотоверхий собор він записав:

В ньому показують мощі святої Варвари [Varbe], які, як кажуть, були перенесені сюди під час воєн у Нікомідії [Nicomédie] [*Боплан Г.Л. Опис України*. – К. : Наукова думка, 1990 р., с. 27]

Боплан вважав, що ці мощі – візантійського походження («були перенесені»). Нікомідія як місто, звідки походили ці мощі – на мою думку, результат

енциклопедичних розшуків самого Боплана (вище ми бачили, що деякі версії життя відносять Варвару до Нікомідії). Питання, як Боплан уявляв собі історію Візантії і які саме війни він мав на увазі – я зараз полишаю на боці. Для нас важливо, по-перше, що погляд Боплана залишився його особистим здобутком і не знайшов ніякого сліду у подальшій історії Варвари Київської; по-друге, що ніякої загальноприйнятої теорії походження цих моці в часі Боплана не було, тому йому довелось висувати власну гіпотезу замість того щоб переповідати готову легенду.

Василь Бутурлін (1654 р.)

Московський боярин **В.В.Бутурлін** на Переяславській раді 8 січня 1654 р. передав гетьману Б.Хмельницькому царський прапор. В промові, виголошений згідно царського указу, він подав такий опис і пояснення:

На цьому царському своєму прапорі написано царя царюючих, всемилостивого Спаса, на перемогу над ворогами, пресвяту богородицю в Покров і преподобних печерських зі **святою Варварою**, руських молитовників [...] І святі ж божі угодники руські, Антоній і Феодосій, зі святою великомученицею Варварою, котрої святі моці як многоцінний дар має ваша країна, – як на початку православія в цій руській землі ці моці православіє утверджували, так і нині нехай будуть швидкими тобі й усім помічниками, стверджуючи мир православія. [Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Спб., 1878 г., т. 10, стб. 230]

З цієї промови випливає, що російський уряд, готуючи цей прапор і промову, уже мав цілком певну інформацію про київські моці і визнав їх за дійсні моці св.Варвари (не вдаючись у питання їх походження).

Як московський уряд отримав ці відомості? На мою думку, варто звернути увагу на таку обставину. 24 травня 1649 р. цар Олексій надіслав грамоту на ім'я київського митрополита Сильвестра Косова. Цар просив надіслати до Москви Арсенія Сатановського та Дамаскина Птицького для роботи над перекладом Біблії з грецької мови (це була славна никонівська реформа богослужбових книг). Косов відповів царю листом з 20 липня 1649 р., який привезли київські ченці Феодосій Софонович, Єпіфаній Славинецький та Арсеній Сатановський. У серпні 1649 р. їх прийняв цар, і Ф.Софонович виголосив перед ним промову (вона, як і більшість документів цього посольства, лишається не виданою). Пізніше Ф.Софонович повернувся до Києва з царською милостиною для Братського монастиря [*Мицик Ю.А., Кравченко В.М. Передмова.* – В кн.: *Софонович Ф.* Хроніка з літописців стародавніх, К., Наукова думка, 1992 р., с. 10].

Цей візит Ф.Софоновича до Москви мав і дальші наслідки. 1 жовтня 1653 р. земський собор у Москві прийняв рішення про союз з Україною. Наслідком цього рішення цар надіслав в Україну посольство на чолі з боярином В.В.Бутурліним. Посольство виїхало з Москви надзвичайно спішно, уже 19 жовтня, не зважаючи на те, що подарунки для гетьмана ще не були готові. Із Москви у слід посольству весь час слали гінців з новими інструкціями та предметами дарів. Згаданий вище царський прапор привезли вже безпосередньо в Переяслав 1 січня 1654 року.

Готуючи інструкції для посольства, московські дипломати пригадали Ф.Софоновича: «Доповісти государеві – киянину старцю Феодосію показано у польській конституції присягу Яна Казимира на коронації, і старець Феодосій, переглянувши конституцію і прочитавши всю ту статтю, порадив цю статтю списати

і послати гетьманові». Отже, під час перебування Софоновича в Москві він виступив як експерт у справі становища православної церкви в Речі Посполитій (Ян-Казимир коронувався в січні 1649 р., а висновок зроблено у серпні, по свіжих слідах). На підставі цієї довідки 6 листопада 1653 р. цар дав інструкцію Бутурліну – пригадати в розмові з Хмельницьким цю присягу короля і пояснити, що ламаючи права православної віри, король увільнив українців від підданства [*Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К.: 1996 р., т. 9, кн. 1, с. 649, 733, 738, 741*]

У такий спосіб Ф.Софонович зробив свій внесок у справу дипломатичної підготовки союзу Росії з Україною.

В опублікованих документах розглянутих нами посольств 1649 і 1653 рр. немає згадок про мощі св.Варвари. Але я **припускаю**, що в 1649 р. Ф.Софонович розповів у Москві про київські мощі, і в Посольському приказі було зроблено відповідні записи. В жовтні 1653 р. цими записами скористались під час розробки програмної промови В.В.Бутурліна, яку ми процитували вище, та її символічного відповідника – зображення на прапорі. Можна сподіватись, що в неопублікованих паперах посольств знайдуться якісь вказівки по цій темі.

Якщо моє припущення справдиться, то вийде, що Ф.Софонович став пропагандистом київських мощів принаймні з 1649 р. Як ми скоро побачимо, він був основним ентузіастом цієї справи упродовж наступної чверті століття.

Павло Халебський (1656 р.)

Наступний етап розвитку поглядів на київські мощі зафіксував сірійський мандрівник архідиякон **Павло Халебський**. Він [відвідав Київ двічі](#): 26.06 – 10.07 1654 р. і на зворотньому шляху 28.06 – 14.07.1656 р.

В липні 1654 р. він відвідав Михайлівський Золотоверхий монастир, про що подав докладний опис. Мощі при цьому [згадані коротко](#):

Всередині цього вітваря – красива рака з мощами св.Варвари Баальбекської (Гліюпольської).

8 липня 1656 р. він знову відвідав Михайлівський Золотоверхий монастир і [записав про це так](#):

У вівторок зранку ми простились з митрополитом і на запрошення архімандрита відправились у монастир св.Михаїла, відомий своїм золоченим куполом.

Тут ми були присутні за обіднею у приділі св.Варвари Баальбекської (Гліюпольської), тому що вони святкують у цей день, 8 липня, пам'ять про перенесення її мощів з Константинополя в це місто, коли цар Василь Македонянин надіслав їх зі своєю сестрою у подарунок Володимирі, царю Києва і Русі.

Коли в перший раз [\[тобто в 1654 р.\]](#) ми прикладались до мощів цієї святої, то думали, що вона – одна з нових московських святих, але тепер, почувши читання її синаксаря та ознайомившись з її житієм, ми ясно зрозуміли, що вона є саме св.Варварою мученицею Баальбекською.

Ми знову прикладались до її тіла, котре є тілом молодої дівчини з маленькими ніжками й ручками. Нещодавно влаштували для неї прекрасну раку з чорного дерева, обкладену сріблом. На прохання нашого владики патріарха архімандрит дав йому частинку від її ребра, і ми зберегли її у себе.

Після другого візиту, під впливом нової інформації, Павло відредагував свій запис з 1654 року, підкресливши, що ця Варвара – саме Геліопольська.

Опис моці в Павла збігається з попередніми, натомість погляд на їх походження і значення зазнав кардинальної зміни саме за оці два роки – від липня 1654 до липня 1656 р. У 1654 році Павло занотував, що це – нова місцева свята (бійтесь першого враження! – ще раз підкреслимо при цій нагоді).

За ті два роки, поки Павло подорожував по Росії, погляд михайлівських ченців змінився. Для моці була вигадана константинопольська легенда, зафіксована у письмових пам'ятках – синаксарі та житії; була виготовлена дорогоцінна рака, про яку вперше згадано в 1656 р. (згадка Павла з 1654 р. вставлена заднім числом); було вигадано день «перенесення моці» і встановлено його святкування.

Ми не можемо припустити, що патріарх Макарій і Павло не знали старого традиційного життя св.Варвари. Тому коли Павло писав, що вони «ознайомилися з її житієм», то він безперечно мав на увазі якесь житіє новітньої фабрикації й особливого складу, з якого й узяті оповідання про перенесення моці до Києва. Але зараз цей перший варіант константинопольської легенди (так і хочеться сказати – *prerelease*) у вигляді окремого тексту не відомий. Отже, запис Павла є важливим свідченням для початкового етапу роботи київських фальсифікаторів історії.

Джерелом фальсифікації служила «Повість времен і літ» (ПВЛ; нагадаю, що Хлебниківський список Іпатіївського літопису, який містить «Повість», зберігався на той час у Києво-Печерській лаврі і був добре відомий усім київським книжникам того часу). У пошуках історичної ситуації, у якій передача моці виглядала би правдоподібною, було обрано шлюб Володимира з візантійською царівною Анною. У ПВЛ записано, що в той час Володимир узяв з собою моці св.Климента і Фіва, і це підтверджується пізнішою згадкою з 1147 р., коли митрополита Кліма Смолятича було висвячено на моцях св.Климента. Оцієї згадки про давнє (перед 16 ст.) перебування моці св.Варвари в Києві літопис не давав, тому її довелося вигадати. Решта подробиць – ім'я імператора Василя, факт, що не названа на ім'я Анна була його сестрою і її одруження з Володимиром – запозичені з ПВЛ. (Василем Македонянином частіше називають Василя 1-го, засновника Македонської династії; але й нашого Василя 2-го, як представника тієї ж династії, можна було назвати Македонянином).

Автор цієї фальсифікації мав бути чоловіком письменним, вправним у літературній творчості, добре знайомим з давньоруським літописом і тісно пов'язаним із Золотоверхим монастирем.

Його особу не важко визначити – це Феодосій Софонович (поч. 17 ст. – 1677 р.), вихованець і намісник (ректор) Києво-Могилянського колегіуму (1653 – 1655). Навесні 1655 р. він був обраний ігуменом Золотоверхого монастиря, а 2 червня 1655 р. затверджений на цій посаді гетьманом Б.Хмельницьким. Він добре відомий своїми історичними працями (Хроніка з літописців стародавніх) та двома творами про св.Варвару: «Мучення святої великомучениці Варвари» та «**Повістю про св.Варвару**». Вивчення тексту «Хроніки» дало підставу Ю.А.Мицику та В.М.Кравченку висунути припущення, що Софонович користався якимось особливим рукописом Південноруського літописного зводу (Золотоверхим літописом), не ідентичним із Хлебниківським та Іпатіївським списками. Тобто його історична освіта була на найвищому можливому для тогочасного Києва рівні.

Тому є всі підстави припустити, що автором першого варіанту легенди був саме Софонович, і укладено цей варіант було між весною 1655 і літом 1656 років.

Саме Софонович приймав патріарха Макарія в 1656 р. і записав про це так:

Прийми, читачу, свідоцтво святого Макарія патріарха антиохійського, котрий за мого ігуменства був у Києві і приїхав до монастиря нашого Михайлівського. Кланявся з вірою мощам святої Варвари і зі сльозами мовив нам так, іже Елиопол місто, де свята Варвара замучена була, в моїй єпархії не далеко від Антиохії, и коли розпитували за мощі святої Варвари, ніде на Сході не чули; розповідають, же мають бути [речення не дописане].

Так, говорив, ваша земля у нас не забувається, і вірую, же то власні, іже суть мощі святої Варвари, і так треба вірити. І просив нас усилне патріарх, щоб частинку від мощей святої йому дали. І за благословенням тодішнього отця митрополита нашого Селиверстра Косова, далисмо часть від мощів святої Варвари святому патріарху, котрую з великою радістю і з благодаренієм прийняв, за найбільший скарб собі почитаючи. [Софонович Ф. [Повість о преславных чудах святої великомучениці Варвари](#). – В кн.: Софонович Ф. [Хроніка з літописців стародавніх](#), К., Наукова думка, 1992 р., с. 260]

Маємо досить рідкісний випадок, коли про одну зустріч залишились письмові свідчення обох сторін, і ці свідчення повністю згідні між собою.

Комерціалізація мощів

Допіру 1669 року з'явилося перше звинувачення у викраденні мощів:

Іеромонах Межигірського монастиря Анатолій у січні 1669 р. намагався звинуватити Ф.Софоновича в тому, що у 1658 р. він разом з Д.Балабаном підтримував гетьмана Івана Виговського, а коли його брат Данило Виговський підступив з козаками під Київ, Софонович нібито «викрав з міста» мощі св.Варвари і перевіз їх до Печерського монастиря [Мицик Ю.А., Кравченко В.М. [Передмова](#). – В кн.: Софонович Ф. [Хроніка з літописців стародавніх](#), К., Наукова думка, 1992 р., с. 12].

Щоб надати своєму доносу більшої ваги, Анатолій звинуватив михайлівського ігумена Софоновича у викраденні **цінних мощів**. Вище ми бачили, що в 1612 і в 1635 рр. була добра нагода згадати про таку приналежну до монастиря цінність, як мощі св.Варвари. Але тоді про них не згадували, тому що вони не вважались великим скарбом. Станом на 1669 р. оцінна вартість цього «активу» зросла, і тому він став предметом звинувачення.

В 1665 – 1671 рр. на кошти генерального судді Михайла Вуяхевича до північного фасаду давнього Михайлівського собору було прибудовано новий приділ, спеціально присвячений св.Варварі. Пізніше, в 1715 р. він був надбудований на кошти київського губернатора кн.Дмитра Голіцина [Закревский Н.В. Описание Киева. – М.: 1868 г., т. 2, с. 524, 526]. Це нове велике приміщення мало замінити опорядження часів Йова Борецького; його розмір мав відповідати як планованій величї святині, яку Софонович «виводив на орбіту», так і планованому великому числу вірних, які мали розбивати лоби перед цими мощами. Попри те, що основний капітал акціонерного товариства «Св.Варвара і Ко» був чисто фіктивним, це не перешкодило його керівникам залучати реальні кошти на будівництво храму та опорядження мощів.

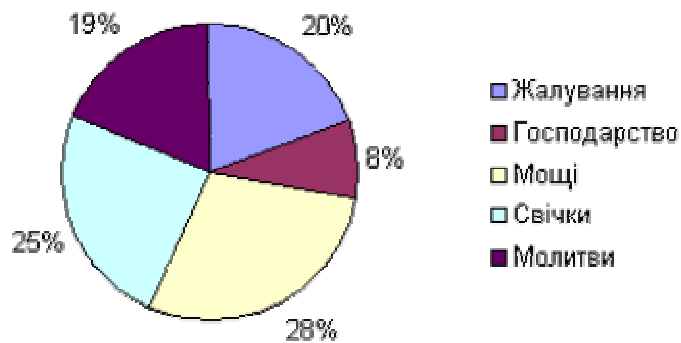
Занотуємо коротко подальші інвестиції в це акціонерне товариство:

- бл. 1699 р. на кошти гетьмана І.Мазепи зроблена дорогоцінна срібна рака для мощів. Загальна кількість срібла виносилась на 28 кг;
- бл. 1715 р. на кошти кн.Д.Голіцина було зроблено балдахін над ракою;
- в 1775 р. на кошти Я.Шубського влаштовано новий дерев'яний різьблений балдахін;
- в 1797 р. срібна мазепина рака була відремонтована;
- в 1847 р. на кошти графині А.О.Орлової-Чесменської виготовлено нову раку і новий балдахін – **обидва зі срібла**, загальною вагою 400 кг срібла (Мазепина рака була при цьому використана для інших мощів).

Але найбільшим активом михайлівських акціонерів був авторитет монастиря в Російській православній церкві. Коли в 1787 р. під час монастирської реформи багато київських монастирів було зліквідовано, Михайлівський Золотоверхий монастир не тільки уцілів, але й отримав штати 1-го класу (нарівні з Києво-Печерською лаврою). Перший клас монастиря означав і найбільшу кількість чернів, і найвищі грошові оклади. Поділивши передбачені штатом суми на основний капітал – нуль в тумані, ми прийдемо до висновку, що бізнес на мощах є одним з найбільш прибуткових у світовій практиці (ну, після «МММ – нет проблем»). Двісті років невпинної пропаганди святині таки вилились на монастир золотим дощем з державної казни.

М.В.Закревський навів таблицю грошових доходів Михайлівського Золотоверхого монастиря за 1864 р. [Описание Киева. – М.: 1868 г., т. 2, с. 550]. Для більшої виразності 13 статей цієї таблиці ми об'єднали в 5 більших груп:

Стаття доходів	Сума, руб.
Штатне жалування монастиря 1 класу	3185
Додаткове жалування	1905
Жалування замість 24 слуг	940
Жалування вікарію	2240
Разом жалування	8270
Господарство	3031
Готель	565
Разом господарська діяльність	3596
Продаж хрестиків та обручок при св.мощах	6040
Пожертвування на св.мощі	6000
Разом мощі	12040
Продаж свічок	8000
Продаж ладану та олії	1153
Продаж просфор	550
Пожертвування	800
Разом	10503
Кружечні гроші за молитви	8000
Всього доходів	42409

Структура доходів Михайлівського Золотоверхого монастиря за 1864 р.

З діаграми видно, що доходи від моцнів становили 28% загальних доходів монастиря і помітно перевищували жалування від казни (20%).

Нам моці строить и жить помогают...

И кто с мощами по жизни шагает –

Тот никогда и нигде не пропадет.

Феодосій Софонович (1670 р.)

Але розглядаючи успіхи в комерціалізації моцнів, ми трохи забігли наперед. Повернемось до Ф.Софоновича.

Наступний етап розвитку легенди зафіксовано в уже цитованій «Повісті про чуда св.Варвари», яку **Ф.Софонович** написав у 1669..1670 рр. [Мицик Ю.А., Кравченко В.М., Цитована Передмова, с. 15]. Там вона викладена наступним чином:

Моці святої великомучениці Варвари котрого часу і яким способом до Києва до церкви Святого архістратига Михаїла запроваджені, в літописцях не записано, а якби і були якісь письма, коли пуст Київ довго з монастирями опустілими стояв, тоді й письма погинули.

Однак від старих людей повісті маємо, іже князю великому Михаїлу Святополку, правнуку святого Володимира Києвом обладаюшу, від грецького царя в дар присланні суть тії святі моці святої Варвари, а він, змуровавши церков Святого Михаїла на своє ім'я року від Сотворения Світу 6616, положил в тій церкві священні моці святої великомучениці Варвари, котрі й донині нетлінні лежать. [Софонович Ф. [Повість о преславных чудах святої великомучениці Варвари](#). – В кн.: Софонович Ф. Хроніка з літописців стародавніх, К., Наукова думка, 1992 р., с. 260]

Важливо, що Софонович відверто признався, що вся ця історія є його власним виробом («в літописцях не записано»). Посилання ж на «старих людей», які з пам'яті розповідають про князя Святополка (який жив за 5.5 століть до Софоновича) – це очевидна літературна фікція.

В цій другій редакції київської легенди всі раціональні історичні моменти першої редакції були відкинуто, залишено тільки сам факт походження моцнів з Візантії:

– замість імператора Василя Македонянина фігурує безіменний візантійський цар;

– замість князя Володимира фігурує його правнук Святополк;

– мотивація вчинку імператора (моці дано в подарунок нареченій князя) цілком відпала;

– дата події перенесена з 988 року на 1108-й – літописний рік заснування Михайлівського собору.

Чим перша редакція легенди не сподобалась – ми вирішувати не будемо. Відзначимо тільки, що друга редакція не має навіть тієї слабкої тіні історичної можливості, яку допускала перша редакція. Не менш важливо, що в даній редакції ніякої **царівни Варвари** ще нема!

Слід відзначити, що складена Софоновичем теорія «київські мощі = св.Варвара» не викликала особливого захоплення тогочасних киян. Київські раціоналісти 17 ст. не вірили у це «відкриття» і Софонович був змушений організувати спеціальне чудо на протывагу атеїстам. Це чудо записане в повісті під № 2 (із загального числа 17 чудес). Феодосій навчив свого брата Івана (київського райцю) оповістити, що йому (Іванові) з'явилась св.Варвара і сказала так:

Чоловіче, знай, що я є свята мучениця Варвара. Багато людей не вірять, щоб ті мощі мої у Михайлівському були правдиві. І сам же знай, що мої ті мощі суть правдиві, і всім розповідай, щоб так вірили; а на знак того – ти вже є здоровим.

Отже, проти багатьох невіруючих, яких не переконували раціональні історичні аргументи, Феодосій висунув **одкровення**. Але він сам не показав особливої віри в бога, тому що не зробив оце одкровення центром, довкола якого мали б групуватись всі інші відомості про мощі. Одкровення записано пізніше від основної легенди; воно приточене збоку зі спеціальною метою протидії раціоналістам; одкровення було організоване методом сімейного підряду, за участю тільки двох осіб – самого Феодосія та його брата Івана. Феодосій не наважився доручити головну роль в цьому спектаклі нікому сторонньому, хоча в Києві було досить авторитетних духовних осіб, слово яких могло б важити значно більше, ніж слово Івана Софоновича, тісно пов'язаного з головним режисером **вистави** чуда.

За всім цим відчувається глухий опір київських церковних властей ініціативі Ф.Софоновича. Саме так можна пояснити, чому ця повість у свій час не була надрукована і потрапила в друкарню тільки в 1894 р. [*Н.П[етров]* Мучение св.великомученицы Варвары и повесть о преславных чудесах её Феодосия Сафоновича. – Труды Киевской духовной академии, 1894 г., № 12, с. 598 – 614; потім була перевидана в наш час у цитованій книзі Ф.Софоновича]. Друкарня знаходилась у Печерській лаврі, і без погодження з її керівництвом нічого не друкувала. А такої згоди Софонович не добився.

Звичайно, лаврські ченці могли діяти не з міркувань раціоналізму, а просто із заздрості до спритного конкурента – михайлівського мощевідкривателя і чудоорганізатора, але це справи не міняє. Позитивне ставлення Печерської лаври до мощів св.Варвари окреслилось пізніше, в останнє десятиліття 17 ст., тобто уже після смерті Ф.Софоновича, коли момент особистої боротьби відійшов у минуле.

Лаврентій Крщонович (1691 р.)

В 1691 р. в Чернігові було надруковано «Молитвослов», написаний ігуменом чернігівського Троїцького монастиря **Лаврентієм Крщоновичем**. Друге видання цієї книги вийшло також у Чернігові в 1697 р. Цей молитвослов містить три акафісти, другий з яких присвячено св.Варварі [*Борисенко К.Г.* [Творчість Лаврентія Крщоновича в контексті українського бароко мазепинської доби](#). – Збірник Харківського історико-філологічного товариства, 2006. – Т. 12. – С. 51 – 58]. Цей

акафіст поки що ніде не передрукований, а цитати з цього у статті Борисенко невиразні, так що ми не можемо сказати, чи містив цей акафіст, окрім славословій, також історичні дані, і чи мав він вплив на наступні твори, зокрема, на акафіст Й.Кроковського.

Для нас важливо, що це – перша друкована пам'ятка зі славословіями на честь св.Варвари, яка до нас дійшла. Синаксар і житіє, які бачив Павло Халєбський, здається, до нас не дійшли, принаймні не згадуються в науковій літературі. Укладання, а тим більше друкування такого тексту свідчило, що церковна влада почала визнавати правдивість пропагованих Софоновичем мощів.

Дмитро Туптало (1695 р.)

Третя версія київської легенди була створена ченцем Печерської лаври **Дмитром Тупталом** (1651 – 1709, майбутнім митрополитом Ростовським) в ході його роботи над «Великими четьїми мінеями» (слід знати, що назва книги означає «Великий збірник житій святих для читання»; уточнення «для читання» було не зайвим, тому що існували ще службові мінеї – збірники святих для використання у богослужіннях; а оскільки збірник Туптала був справді великий – на кожні три місяці припадав один грубий том – то у назві «мінеї» стоять у множині).

Дмитро працював над цим збірником дуже довгий час; розпочав він роботу в 1684 р., коли став проповідником у Києво-Печерській лаврі, а закінчив у Ростові в 1705 р. Перше видання книги вийшло в Києві, в друкарні Печерського монастиря: 1-й том (вересень – листопад) – у 1689 р., 2-й том (грудень – лютий) – у 1695 р., 3-й том (березень – травень) – у 1700 р., 4-й том (червень – серпень) – у 1705 р.

Матеріали про св.Варвару, які нас цікавлять, містяться під 4-м грудня (отже, у 2-у томі першого видання). Звідси випливає час роботи над ними: між 1689 і 1695 роками. Дмитро під цим днем вмістив дві статті: [Житіє і страждання святої великомучениці Варвари](#) та [«Про чесні мощі святої великомучениці Варвари»](#).

Перша стаття містить звичайне житіє св.Варвари, основні відомості якого ми розглядали вище. Стаття закінчується похованням мучениці.

Нас найбільше цікавить друга стаття. Структура її наступна:

- походження мощів (оригінальний текст Туптала);
- підтвердження правдивості мощів (свідчення Г.Осолінського – за Софоновичем; свідчення патріарха Макарія тут не використано);
- чуда від мощів (за повістю Софоновича);
- історія лівої руки св.Варвари.

Перша частина статті, яка нас власне цікавить, читається так:

[1] Чесні мощі святої великомучениці Варвари з країв грецьких у землю Руську до Києва-града були перенесені в ті часи, коли після просвітлення землі Руської святим хрещенням благочестиві князі руські, з благовірними царями грецькими в любові та єдинодушії перебуваючи, брали від царів грецьких їхніх сестер та доньок собі заміж.

[2] Так і святий рівноапостольний великий князь Володимир узяв за дружину царівну Анну, сестру царів грецьких Василя та Константина, і великий князь Всеволод, син Ярослава, внук Володимира, що після старшого свого брата Ізяслава Ярославовича княжив у Києві, взяв був доньку грецького царя Константина Мономаха і народив з нею сина Володимира Мономаха.

[3] У такій приязні князі руські з грецькими жили і багато дарів від них приймали — подарований був і цей безцінний граду Києву дар — зцілюючі моці святої великомучениці Варвари, таким чином, як пояснює перед цими роками від достовірного мужа, пречесного ієромонаха Теодосія [Софоновича], ігумена монастиря Святомихайлівського Золотоверхого Київського, написана «Повість» [яку ми вже розглядали раніше].

[4] Михайло Святополк, князь київський, син Ізяслава, внук Ярослава, а правнук Володимира святого, мав першу жінку грекиню, Олексія Комнина, царя грецького, доньку на ім'я Варвара. Вона, коли йшла з Царгорода в руські землі, попросила батька свого, щоб дав їй чесні моці святої великомучениці Варвари, і, взявши їх, у град Київ зі собою принесла.

[5] Чоловік же її, великий князь Михайло, що спорудив церкву кам'яну на честь свого заступника святого, архистратига Михаїла, у рік від створення світу 6616, поклав у ній ті святі моці чесно.

[6] Коли мав напасти безбожний цар татарський Батий на Руську землю, сховали їх хранителі церковні під сподом тої ж церкви у місці таємному, під основою стовпа камінного, що вів на верх церкви. Коли минув напад, через довгий час Божою волею були знайдені, вийняті з того стовпа і знову відкриті, у тій церкві благоліпно покладені.

[7] Справді-бо, без усілякого сумніву, не кого іншого, а тільки святої великомучениці Варвари це чесні моці, про них же і була перед війною розповідь описана просторо, але в той час, коли той безбожний цар татарський Батий, вогнем і мечем на землю руську напавши, преславний і прекрасний град Київ зруйнував і зробив його пустою, тоді і книги літописів попалені були і мало що останньому поколінню зосталося відомо про тих, що були в попередні часи за великих князів київських.

Ми бачимо, що Дмитро Туптало підхопив фальсифікаторський почин Софоновича і розвинув його за рахунок історичних відомостей, які не мають прямого стосунку до моців, та пустопорожніх благочествих міркувань власного виробництва.

1. Починається стаття з констатації безспірного, добре відомого з ПВЛ факту: київські князі одружувались з візантійськими царівнами.

2. Наводяться дані про візантійські шлюби князів Володимира та Всеволода. Відомості цього пункту є точними, що й не дивно для письменника, який читав ПВЛ.

3. Цей уступ містить посилання на «Повість про св.Варвару» Софоновича – основне джерело цілої статті Туптала. Але Туптало використав цю повість досить вільно і **значно її погіршив**.

4. Цей уступ – ключовий в цілій легенді – є власною фантазією Туптала. Узявши з 2-ї редакції легенди ім'я Святополка, він «збагатив» виклад, вигадавши його шлюб з царівною Варварою – донькою імператора Олексія Комнина. Це «поліпшило» другу версію легенди, в якій вчинок імператора не був мотивований. Називаючи Варвару **першою** жінкою Святополка, автор, мабуть, хотів узгодити свою вигадку із літописним повідомленням про шлюб Святополка з дочкою Тугоркана, яка по цій теорії мала б бути другою жінкою. Пізніші фантазери, творчо розвиваючи фантазію Туптала, робили царівну то другою, то третьою дружиною, про що ми ще будемо говорити в наступному розділі.

5. Цей уступ слідує Софоновичу – до літописної звістки про заснування церкви св.Михайла в 1108 р. доточено вигадку про **покладення** в ній мощів св.Варвари.

6. Цей уступ вказує місце, де переховувались мощі – десь внизу сходової башти. «Джерелом» цієї звістки слід вважати власні міркування Туптала, тому що жодне з давніших джерел такої інформації не містить. Обставини віднайдення мощів лишилися автору невідомими, але вигадувати ці подробиці він не наважився. Це, мабуть має певне значення, тому що житійний шаблон віднайдення мощів святого був Тупталу добре відомим, і застосувати його не становило ніякого труду. Отже, з даного уступу можна (з деякою обережністю) вивести підтвердження нашої думки, що розглядувані мощі в момент віднайдення не справили ні на кого враження, і цей факт лишився непоміченим.

Більше того – встановлене Софоновичем свято «перенесення мощів з Константинополя до Києва» (8 липня) не прижилося і в пізніші часи не відзначалось. Нема такого запису й у липневій книзі «Міней» Туптала. Церковна влада розуміла, що обставини появи мощів у Києві не є такими ясними, і не бажала привертати увагу до них.

7. Цей уступ розвиває скаргу Софоновича на загибель давніх книг і «збагачує» її власною вигадкою Туптала, що в час перед нападом Батия існувала обширна повість про мощі св.Варвари, яка до нас не дійшла. Слідів існування такої повісті досі не знайдено, тому її слід вважати чистою фантазією.

При викладі подальшої історії мощів і чудес від них Туптало слідував «Повісті» Софоновича, але дивним чином заплутався у хронології. Так, у Софоновича напад Радзивіла на Київ правильно датований 1651 роком, а чудо із збереженням мощів у пожежі – 1657 роком; натомість у Туптала перша подія датована 1608 роком, а друга – 1617 р. У Софоновича призначення його ігуменом Михайлівського монастиря датовано 1655 роком, а у Туптала – 1685 роком. Туптало не звернув уваги навіть на те, що в його викладі Сильвестр Косов був київським митрополитом і в 1608, і в 1685 роках.

Дата візита патріарха Макарія у Софоновича відсутня, але її не важко було вирахувати, знаючи, що це було за ігумена Софоновича (отже, після 1655 р.) і митрополита Косова (отже, до 1657 р.). Натомість у Туптала читаємо, що це було в 1616 р. (знову з того ж «вічного» Косова)! Отакі-то здібності історика показав нам Дмитро Туптало.

Рука св.Варвари (1695 р.)

Остання частина розглядуваної статті «Міней» присвячена **лівій руці** св.Варвари. Туптало починає так:

Проте про другу святої великомучениці Варвари руку святу, ліву, нехай тут не буде невідомо, бо при нетлінному тілі її святому в церкві Святомихайлівській здавна не перебувала, а затримана вона була у Грецькій землі.

Ця звістка суперечить давнішим свідченням очевидців, що київські мощі становили **ціле тіло**. Нагадаємо слова Л.Мюллера: «можна розглянути й поторкати **всі члени**» та Павла Халебського: «тіло молоді дівчини з маленькими ніжками й **ручками**». Туптало не знав цих звісток, що значно збільшило простір для його фантазії.

Далі він записав, що ця ліва рука св.Варвари була привезена на Волинь у 17 ст. греком Олександром Музелем, який походив з імператорського роду Кантакузинів.

Слід знати, що О.Музель (Мозеллі) був чоловік добре знаний і шанований як у Києві, так і на Волині. Про нього двічі згадував у своїх записках Петро Могила:

Такий собі Олександр Музеля, лікар за фахом, всі його знали в межах Київського воєводства, а більше Волинського, грек родом, упав, уражений паралічем, не можучи зцілитися лікарством. У літо 162[...] прийшов до Печерського монастиря [і зцілювся]. Року, якого Сагайдачний помер [1622 р. – М.Ж.], того ж року на середпістя був у Києві, а те [чудо] після Великої ночі діялося [Жуковський А. Петро Могила і питання єдності церков. – К. : Мистецтво, 1997 р., с. 267 – 268]

Такий собі Олександр Музеля, родом грек, фахом же лікар, відомий усім у межах Київського воєводства, а більше Волинського, у Городку, селі Печерського монастиря, відвідав мене, архімандрита Петра Могилу, в літо 1630, місяця листопада в 24 день. То він повідав мені:

Божим же зволенням в літо 1621, у святу велику Чотиридесятницю, ми прийшли до Печерського монастиря, за благословенням отця тодішнього архімандрита Єлисея Плетенецького зайшли у печеру святого отця нашого Антонія [і там побачили чудо від мироточивих голів].

По Воскресінні ж Христовім, на четвертій неділі, був я у пана київського Гаврила Хойського у місті його Хойще [мабуть, Гоща – М.Ж.], того ж літа 1621 розболівся вельми [і вилікувався тим миром, що чудесно отримав у Печерському монастирі] [Там само, с. 274 – 275].

О.Музель був членом Луцького православного братства з моменту його заснування (1617 р.). Він виклопотав привілей короля Владислава 4-го (датований 11 грудня 1645 р.) на будівництво мурованого шпиталю. Музель виділив на це будівництво величезну суму – 41 тис. злотих, завдяки чому будівництво, розпочате в 1646 р., було закінчено уже в наступному році [Вікіпедія, стаття [Луцьке братство](#)]. Це був, мабуть, наймасштабніший одноразовий внесок на користь Луцького братства за всю його історію. Збудований коштом О.Музеля братський будинок і досі стоїть у Луцьку біля Братської церкви.

О.Музель помер в 1647 р. і був похований у крипті Братської церкви в Луцьку. Всі зібрані факти показують нам чоловіка статечного, активного діяча українського православ'я. Подарунок мощів від такого діяча, природно, було сприйнято з належною повагою. Але це не знімає наших запитань – звідки узяв ці мощі О.Музель, ким і як було вирішено вважати їх мощами св.Варвари.

Далі Туптало продовжує: на Волині цю реліквію – буцімто – викрали іудеї, які роздробили і спалили християнську реліквію. Але попіл та кораловий перстень вони не забули віддати християнам, які поклали ці залишки у спеціальному кіютці в соборі св.Іоана Богослова у Луцьку. Пізніше луцький єпископ Гедеон Святополк-Четвертинський, коли був обраний київським митрополитом, перевіз цю реліквію до Києва, до Софійського собору.

Можна припустити, що Туптало записав цю історію зі слів самого героя оповідання – митрополита Гедеона.

Звичайно, роздроблення і спалення знімають всі можливі питання щодо автентичності цих мощів з боку атеїстів усіх поколінь і толків, включно із любителями радіовуглецевого датування. Похвальна обережність!..

Ця цілком неймовірна історія із **запасною** лівою рукою св.Варвари не викликала великого ентузіазму в наступних київських ієрархів. Так, у 1825 році митрополит Є.Болховитинов, описуючи мощі, які зберігались у Софійському соборі, подав тільки побіжну згадку про мощі «великомучениць грецьких: Фекли першомучениці, Варвари, Марини». На той час вони зберігались у великому загальному ковчезі, влаштованому в 1824 р., разом із мощами десятків інших святих ([Описание Киевософийского собора и киевской иерархии](#)).

В очах митрополита Євгенія, який власне був ініціатором описаної «колективізації» мощів, вони не становили великої цінності й не заслуговували на окреме опорядження. Про окремий кіотець, привезений митрополитом Гедеоном, Євгеній не згадав.

Так «запасні» мощі св.Варвари, які не вписувались у київську легенду, були виключені з кола предметів поклоніння, щоб не створювати нездорової конкуренції й не подавати прийоки для кпинів нам – атеїстам, матеріалістам і раціоналістам.

Іоасаф Кроковський (1716 р.) і пізніші джерела

На третій версії (Д.Туптала) розвиток київської легенди припинився. Це було зумовлено великою популярністю **надрукованих** «Великих четьїх міней», які витримали масу перевидань, і були дуже поширеними в Україні та Росії. До того ж ця легенда була включена як додаткова стаття до «Акафісту св.Варвари», складеного київським митрополитом Іоасафом Кроковським. М.В.Закревський твердив, що Кроковський написав акафіст, коли був ченцем Печерської лаври (1697 – 1708 рр.). Акафіст був вперше надрукований в 1716 році і також витримав багато перевидань (тільки за 18 ст. [довідник Запасака й Ісаєвича](#) подає 18 видань). Ця книга не має сучасного перевидання, тому ми цитуємо за Закревським:

Повість, написана у 1670 р. від достовірного мужа, пречесного ієромонаха Феодосія Софоновича, ігумена обителі свято-Михайлівської, пояснює: Михайл-Святополк, князь київський, сын Ізяславів... мав першу жону грекиню, дочку Олексій Комнина, на ім'я Варвару. Коли вона від'їжджала з Царєграду в Руську землю, упросила свого батька, щоб дав їй чесні мощі св. великомучениці Варвари. І взявши мощі, принесла з собою до Києва. Муж її, великий князь Михайл, створив кам'яну церкву на ім'я свого заступника святого архістратиґа Михайла, в рік від створення світу 6616 [1108] і поклав у ній ті святі мощі чесно. Коли почалась в Руській землі війна від безбожного царя Батия, хранителі церкви сховали їх під спудом тієї церкви, у потаємному місці під сходами кам'яного стовпа, який вів на гору церкви. Коли ж по довгому часі війни скінчились, то з волі божої мощі були віднайдені, видобуті з того сховку, і знову відкрито у тій церкві благоліпно покладені [*Закревский Н.В. Описание Киева. – М.: 1868 г., т. 2, с. 541*].

Хоча Кроковський дав посилання на повість Ф.Софоновича, насправді все це оповідання цілком запозичене з «Четьїх міней» Туптала – без будь-яких додатків чи істотних скорочень. Тому акафіст Кроковського не може розглядатись як самостійний етап розвитку варваринської легенди.

Наступні автори уже не мали потреби напружувати власну фантазію і вигадувати щось самостійно – вони просто черпали із загальноприступних видань.

Так, В.І.Новгородцев, укладаючи (десь у 1775..1786 рр.) свій «Географічний опис Києва», відзначив:

А потім благовірний великий князь київський Михаїл Святополк, правнук Володимирів, де була церква дерев'яна, створив кам'яну на честь ангела свого, святого архістратига Михаїла, в літо від Р.Хр. 1108, і монастир утвердив [...] А особливо церкву і монастир знаменито прославив цей великий князь чудотворними святої великомучениці Варвари мощами, привезеними як придане супруги його, царя грецького Олексія Комнина дочки благовірної княгині Варвари Олексіївни, які й донині нетлінно почивають і чудодіють. [Описи Київського намісництва 70-80-х рр. 18 ст. – К. : Наукова думка, 1989 р., с. 33].

Ці самі дані повторені в «Історичному та географічному описі Київського намісництва» та в «Скороченому особливому описі Київського намісництва» (обидва – 1787 р.) [там само, с. 189 – 190, 293].

Нову інформацію про моці подав у 1865 р. Л.І.Похилевич:

Найважливішу святиню головної церкви становлять святі моці великомучениці Варвари (без голови), привезені у Київ грецькою царівною Варварою – дружиною будівника храму і родичкою грецького імператора Олексія Комнина [...] В Італії є також моці великомучениці Варвари, і латинські письменники намагаються довести їх справжність. Оскільки час і обставини принесення до Києва моців історично відомі, то в їх справжності немає сумніву [Похилевич Л.І. Монастыри и церкви Киева. – К.: 1865 г., с. 20 – 21].

Ми не будемо сперечатись з церковним історіографом, оскільки церковна історіографія як в 19, так і на початку 21 ст. все ще перебуває на донауковому етапі розвитку. Все, що десь колись і якое було записано, вона переносить на сторінки своїх «праць», не журячись ніякою критикою. Та й як можна вимагати від них якоїсь критики? Природною межею критики релігійних легенд є атеїзм. Але кожен церковний історик, який заявляє себе атеїстом, напевно втратить свою посаду. І хто ж буде таким ворогом самому собі? Що для нас важливіше – істина чи добре оплачувана посада?

Для нас важливо, що моці в цей час уже **не мали голови**. Вище ми бачили, що моці якраз мали голову – на чому корона була? Я розумію цю звістку так, що голова була втрачена десь у 18 – 1 пол. 19 ст., можливо, під час якогось із численних перекладань моців з однієї труни до іншої.

Підсумуємо наші спостереження над розвитком поглядів на київські моці. Ці погляди пройшли кілька етапів: місцева дівчина Варвара – королівна – св.Варвара Геліопольська. Оскільки останній погляд з'явився в добу панування атеїзму та раціоналізму, потрібно було дати раціональне пояснення появи цих моців у Києві. Ця легенда пройшла три етапи:

1655 р. – моці передано в 988 р. при шлюбі кн. Володимира з царівною Анною;

1669 р. – моці передано в 1108 р. князю Святополку;

1695 р. – моці передано в 1108 р. візантійською царівною Варварою, донькою імператора Олексія Комнина яка вийшла заміж за князя Святополка.

Всі ці взаємозаперечуючі варіанти легенди відповідали стану історичних знань 17 ст. і не містять ані одного біта реальної історичної інформації. Їх слід розглядати як **продукт чистої фантазії** київських письменників.

Візантійська царівна Варвара

Императору Павлу доложили, что к вечеру третьего дня генерал Кижэ скончался.

– У меня умирают лучшие люди, – ответил император.

Ю.Тынянов «Подпоручик Кижэ»

Міфічна «візантійська царівна Варвара», яка ніколи в дійсності не існувала і виникла тільки в кінці 17 ст. під пером невправного фантазера – Дмитра Туптала, як не дивно, перетворилась на самостійний сюжет київської історії.

Висловлювання сучасних істориків

Повість времен і літ

Анна Комнина

Цвіфальтенська хроніка

Висловлювання сучасних істориків

Найшанованіші «дослідники», увінчані титулами кандидатів і докторів історичних наук, з високих посад наукових працівників історичних інститутів, співають на її честь от такі «акафісти»:

1. Л.Є.Махновець, 1989 р.:

За даними акафіста св. Варвари, третя (рахуючи нешлюбну) жона Святополка мала ім'я Варвара і була вона дочкою візантійського імператора Олексія I Комнина; в синодику Михайлівського Золотоверхого монастиря, де Варвару було поховано, вона названа Іриною; це, можна думати, її друге ім'я, котре вона дістала на Русі, вийшовши заміж. Вона ж привезла до Києва з Константинополя мощі св. Варвари, які також перебували в Михайлівському монастирі,— для християнізованої Русі це був факт високого престижу.

[Літопис Руський – примітка Л.Є.Махновця до статті 1113 року]

2. Т.Ю.Люта, 1990 р.:

Мощі св. Варвари-великомучениці, котра загинула в Нікомедії (суч. м. Ізміт у Туреччині) близько 306 р. під час гонінь на християн, зберігалися у Царгороді. Перевезені до Києва на початку XII ст. дочкою візантійського імператора Олексія Комніна Варварою, дружиною київського князя Святополка II Ізяславича (1093—1113). Мощі зберігалися у Михайлівському монастирі до 1934 р.; напередодні зруйнування храму перенесені до Андріївської церкви, згодом до Володимирського собору, де знаходяться досі. Культ св. Варвари був надзвичайно розповсюдженим на Україні. Що стосується згаданих Бопланом воєн у Нікомедії, то тут, очевидно, автор допустив неточність. Якщо йдеться про завоювання турками-сельджуками Віфінії, столицею якої була Нікомедія, то воно сталося у XIV ст., тобто вже після вивезення мощей з Царгорода. [Боплан Г.Л. Опис України. – К. : Наукова думка, 1990 р., примітка 20]

3. В.В.Вечерський, 1999 р.:

1113 року великий князь Київський Святополк Ізяславич помер і був похований у Михайлівському Золотоверхому соборі. Його третьою дружиною була Варвара, донька візантійського імператора Олексія I Комнина. Їдучи на

Русь, вона взяла з Константинополя моці святої Варвари, які від тоді як одна з головних православних святинь зберігалися в Михайлівському Золотоверхому соборі (нині – у Володимирському соборі в Києві). Княгиня Варвара похована в Золотоверхому соборі. [Вечерський В.В. [Реабілітація репресованої святині](#). – Пам'ятки України, 1999 р., № 1]

4. Л.В.Войтович, 2000 р.:

У Святополка було три дружини. Мати найстаршого сина спочатку була наложницею. Вона померла бл. 1094 р. У 1094 р. князь одружився з дочкою половецького хана Тугоркана. Половчанка померла бл. 1103 р. У 1104 р. Святополк Ізяславич одружився втретє з візантійською принцесою Іриною-Варварою Комнен [Войтович Л.В. [Князівські династії східної Європи](#). – Льв.: 2000 р., стаття «Святополк-Михайло Ізяславич»]

Погляд на реальність шлюбу Святополка з царівною Варварою Войтович відзначав як раніше [Войтович Л.В. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у 12 – 16 ст. – Льв.: 1996 р., с. 37], так і пізніше [Історичний атлас України: найдавніше минуле. Русь (Київська Держава. Галицько-Волинська держава). – К. : Мара, 2010 р. – карта «Шлюбна політика Ярославичів» на с. 190. В легенді до карти зазначено шлюб князя Святополка Ізяславича з принцесою Варварою (Іриною), дочкою візантійського імператора Олексія 1-го Комніна, котрий стався в 1104 р. Автором генеалогічного довідника в цьому атласі є Л.В.Войтович].

Я не ставив за мету скласти повну хрестоматію висловлювань такого роду, обмежившись лише найчастіше цитованими сучасними авторами. Всі вони в цитованих фрагментах продемонстрували свою професійну непридатність, тому що сліпо довірилися пізній фантазії 17 ст., замість того щоб розглянути справу на підставі автентичних джерел рубежа 11 – 12 ст.

Повість времен і літ

Які ж ми маємо автентичні джерела у цій справі? На першому місці, безумовно, треба поставити «Повість времен і літ» (ПВЛ) – давньоруський літопис, який був написаний Нестором в Києві якраз у роки правління Святополка. Нестор був сучасником князя і жив у Києві, тобто просторова і часова віддаль між подіями і джерелом, котре їх зафіксувало, в даному випадку зведені до нуля. До того ж Нестор був **офіційним літописцем** князя. Отже, він володів інформацією настільки детальною і правдивою, наскільки це взагалі можливо. І що ж ми в нього читаємо про дружину князя Святополка?

Літопис звертався до неї три рази, що свідчить про високу увагу до цієї особи:

1, 1094 р.: Учинив Святополк [Ізяславич] мир із половцями і взяв собі за жону дочку Тугоркана, князя половецького. [[Літопис Руський](#), стаття 1094 р.]

2, 1113 р.: А преставився благовірний князь Михайло, званий Святополком, місяця квітня в шістнадцятий день за Вишгородом. І привезли його в човні до Києва, і, опрятавши тіло його, положили його на сани. І плакали за ним бояри і дружина його вся, [і], співавши над ним належні співи, поклали його в церкві святого Михайла Золотоверхій, що її він сам був спорудив. А княгиня його велике розділила багатство монастирям, і попам, і убогим, так що дивувалися всі люди, бо такої милості ніхто [не] може вчинити. [[Літопис Руський](#), стаття 1113 р. До слів «княгиня його» Л.Є.Махновець додав у квадратних дужках [Варвара], але в літописі цього імені немає.]

3, 1125 р.: Преставилася княгиня Святополка лютого [у] двадцять і восьмий [день]. [[Літопис Руський](#), стаття 1125 р. І тут до слова «княгиня» Л.Є.Махновець додав у квадратних дужках [Варвара, жона], але в літописі цього імені немає.]

Проти цих авторитетних свідчень літопису, які фіксувались придворним літописцем у Києві одночасно з подіями, дані всіх інших джерел втрачають вагу. Отже, літопис знає **тільки одну** жону Святополка – дочку Тугорхана, з якою він оженився в 1094 році. Її імені ми **не знаємо** і ніколи не дізнаємось, тому що цього імені немає в авторитетному джерелі. В 1113 році вона поховала свого чоловіка у Золотоверхому соборі. В 1125 році вона померла, але місця поховання її ми знову ж таки **не знаємо**.

Всі пізніші «доповнення» цих даних слід розцінювати як *xvantazii* *bezpidstaviensis* – з рівним успіхом ми могли б черпати такі відомості просто з романів Павла Загребельного.

Всі фактичні дані з Іпатіївського літопису про дружину Святополка, які ми щойно проаналізували, були відомі всім київським письменникам, починаючи з 17 ст., включаючи Ф.Софоновича та Д.Туптало. Тому всі автори, які підпирали своїми творами «підпоручика Кіже – царівну Варвару», не можуть мати виправдання в тому, що вони не мали підставового джерела по темі. Мали, але не надали йому віри, і замість нього почали поширювати фантазії – спочатку свого власного виробництва, а пізніше уже фантазії, оперті на фантазіях попередніх авторів.

Анна Комнина

«[Не маєш хисту – не бреш](#)» – попереджав Тарас Шевченко. Дмитро Туптало помилково вважав, що він мав хист, але чого він справді не знав – так це імен дітей імператора Олексія Комнина. Йому можна це дарувати, тому що в кінці 17 ст. ще не існувало Інтернету, та й добрих довідників з історії Візантії у нього, мабуть, не було.

Але як можна подарувати таке невігластво сучасним історикам?

У візантійського імператора [Олексія 1-го Комнина](#) (1048? 1057? – 1118, правив у 1081 – 1118) та Ірини Дукени (бл. 1066 – 1123? 1133?) – його єдиної дружини – було дев'ятеро дітей. Їх звали: Анна, Марія, Іоан (майбутній імператор Іоан 2-й), Андроник, Євдокія, Ісаак, Феодора, Михаїл, Зоя. Щоб з'ясувати цю обставину, мені знадобилось 1.5 хвилини (маю доброго знайомого, який все знає; Інтернет зветься). А що заважало нашим «фахівцям» натиснути кілька клавіш або – якщо вони так тяжко бояться Інтернету – піти до бібліотеки і зазирнути в першу-ліпшу «Історію Візантії»?

Важливо підкреслити – цей список встановив французький історик Шарль Дюканж (1610 – 1688) в своїй книзі «Історія Візантії» (вперше видана латинською мовою в Парижі в 1680 р., потім було багато перевидань). Туптало був молодшим сучасником Дюканжа і прекрасно володів латинською мовою. Теоретично кажучи, він міг скористатись працею Дюканжа. Могли б нею скористатись і його послідовники – але ніхто не скористався. В цьому я вбачаю безнадійний **провінціалізм** нашої науки. Провінціал каже сам до себе: «Я всі розуми поїв і не може бути, щоб за межами мого хутора було щось цікаве й корисне, а мені не відоме»...

Отже, маємо твердо встановлений факт з історії Візантії: серед п'яти дочок Олексія Комнина ніякої Варвари не було. Здавалось би, тут і всій інтризі кінець, і цю міфічну дружину Святополка передадуть до музею історіографічних фікцій.

Як не дивно, наших «проФФесіональних істориків» і така очевидність не переконує. Одні просто не звертають уваги на оцю «варваронеприсутність». Другі говорять: «Хоча серед дітей Олексія Варвари немає, ми будемо вважати, що вона була». Треті говорять: «Варвара була позашлюбною донькою Олексія». Четверті говорять: «Варвара була донькою не імператора, а якогось візантійського вельможі».

Всі ці варіанти відповіді – свідчення професійної неспроможності «істориків». Теорія «позашлюбної доньки» – це новітня фантазія, покликана підперти фантазію Д.Туптала. Треба просто відмовитись від кореневої помилки – припущення існування царівни Варвари – і тоді всі оці польові дослідження в галузі візантійського сексу стануть непотрібними. Теорія, що Варвара була донькою вельможі – подвійно нездала фантазія: по-перше, ніякі джерела і такої Варвари не знають; по-друге, це нітрохи не рятує фантазії Туптала, який чітко писав про «царівну».

Рішучість висновку має бути пропорційною певності доказу. Наукова історія мусить повністю відкинути «царівну Варвару» як таку, що «в списках не значиться», а її захисники мають добровільно скласти свої наукові ступені.

Наступним убивчим для «царівни Варвари» джерелом є книга Анни Комниної «[Олексіада](#)». Ця книга дає нам унікальну можливість зазирнути на батьківщину нашої «віртуальної нареченої».

Анна – старша дочка візантійського імператора Олексія 1-го Комнина. Вона народилась в 1083 році і померла в 1153 році. Вона мала добру освіту і письменницький хист, склала історію правління свого батька, яка висвітлює події 1069 – 1118 років і відома під назвою «Олексіада».

Отже, якби наша міфічна Варвара існувала, вона була б молодшою сестрою Анни, і її шлюб, якби він справді мав місце, був би відбитим в «Олексіаді». Ця книга написана сучасницею (і навіть учасницею) подій; вона написана в Константинополі, тобто на місці подій; вона написана царівною, тобто особою, втаємниченою у справи імператорського двора і навіть більше – у справи імператорської родини. Тобто щодо Анни та її книги ми можемо тільки повторити все те, що говорили вище з приводу Нестора і ПВЛ: це джерело є настільки близьким до самих подій і настільки достовірним, наскільки це взагалі можливо. Проти його свідчень дані всіх інших джерел втрачають вагу.

Але в книзі Анни немає ніяких звісток про шлюб київського князя з її сестрою. Більше того – в цілій книзі немає **жодних згадок** про Русь, Київ, київських князів.

Починаючи із середини 11 ст. і принаймні до кінця 12 ст. політичні зв'язки між Руссю і Візантією уриваються – раптово і кардинально. В руських джерелах про Візантію згадують вряди-годи, коли звідти прибував новий митрополит. У візантійських джерелах і таких згадок нема. Причини такої стратегічної паузи у відносинах незрозумілі, але сам факт тривалого розриву зв'язків є незаперечним.

Анна в своїй книзі постійно підкреслює важке становище Візантії в правління її батька – з усіх боків їй загрожували вороги, сумарна сила яких значно перевищувала можливості Візантії. Олексій показався надзвичайно спритним політиком і полководцем: він успішно обороняв усі фронти і навіть відвоював частину втрачених

земель. Але з «Олексіади» добре видно – в пошуку союзників Олексій **ніколи не згадував Русь**. Чому він не робив спроб отримати допомогу з відносно недалекої православної країни, яка сто років тому допомогла розбити заколотників Варди Скліра – невідомо, але факт залишається фактом.

Коли на Візантію з півночі напали печеніги (1091 р.), візантійська дипломатія зуміла здобути прихильність половців; половці напали на печенігів з тилу, і після цього розгрому печеніги більше не наважувались воювати проти Візантії. Руські князі на чолі зі Святополком в той час вели тривалу війну проти половців і тому – силою самої логіки подій, безвідносно до переговорів і домовленостей – виступали як союзники печенігів і вороги Візантії. Ворог ворога мого ворога – це й наш ворог, чи не так?

Анна докладно описала цю печенізьку війну, і навіть у цей критичний час не було зроблено спроб здобути нового союзника. З невідомої для нас причини візантійцям простіше було домовитись із язичниками-половцями, ніж з православним київським князем Святополком.

Але шлюб князя – це завжди політичний союз! Візантійський шлюб Святополка – якби він міг мати місце – означав би перелом негативної тенденції русько-візантійських відносин і утворення нової політичної констеляції у східній Європі. Ця подія не могла пройти непоміченою в наших джерелах (візантійському і руському), які були добре обізнані з політикою своїх урядів. А оскільки таких звісток нема, то це є додатковим непрямим аргументом для заперечення візантійського шлюбу Святополка.

Як це не виглядає дивним, **жоден** з наших авторів, які некритично повторювали давню вигадку про царівну Варвару, не тільки не використав даних «Олексіади» в нашому питанні, але навіть **не згадує** про існування цього першорядного джерела. «Олексіада» була вперше надрукована в Парижі в 1651 році, тобто Д.Туптало теоретично міг мати можливість її прочитати. Але безсумнівно він її не знав, тому що знання обмежує політ фантазії.

Такої необізнаності ми не можемо дарувати нашим сучасникам, спеціально для яких в 1965 році було надруковано (а в 1996 р. передруковано) російський переклад Я.Н.Любарського, який читачі моєї статті можуть собі дістати [за один клік](#).

Коли сучасні фантазери від історичної науки беруться писати про «царівну Варвару», вони показують свою необізнаність із першорядним і давно введеним у науковий обіг джерелом до нашої теми. Надання переваги пізнім вигадкам перед сучасними достовірними джерелами є **доказом** професійної непридатності таких «фахівців».

Цвіфальтенська хроніка

Останній «доказ» існування царівни Варвари навів дослідник михайлівських мозаїк В.Н.Лазарев:

Деяке підтвердження цього шлюбу ми знаходимо у [хроніці](#), укладеній не пізніше 1141 р. Ортлібом, монахом Цвіфальтенського монастиря. Тут розповідається, що за часів Генріха 4-го (1050 – 1106 рр.) і польського короля Болеслава 3-го Кривоустого (1102 – 1139 рр.) «один з найзнатніших володарів Греції видав свою дочку за руського князя, і крім багатющого приданого, що складалося з велеліпних одянь, золотих та срібних посудів дивовижної роботи

та незміримої ваги, подарував священні реліквії, між якими найдорогоціннішою була рука св.первомученика Стефана».

Немає нічого неможливого в тому, що Святополк був одружений третім шлюбом на родичці Олексія Комнина, і що вона привезла серед інших багатих дарунків моці соіменної собі великомучениці Варвари, які й були урочисто водворені у храмі архангела Михаїла. [Лазарев В.Н. Михайловские мозаики. – М.: Искусство, 1966 г., с. 15; весь цей пассаж процитовано без будь-яких застережень у книзі: Дегтярьов М.Г., Реутов А.В. Михайлівський Золотоверхий монастир. – К. : Техніка, 1997 р., с. 21]

Як вам така «аргументація»? Для тих, кому її нікчемність і нестійність не очевидна – тобто для переважної більшості кандидатів і докторів історичних наук – я розберу її детально.

Перш ніж використовувати дані якогось джерела, треба провести його **джерелознавчий аналіз**, чи не так? Здавалось би, аксіома **наукової історії**? – Це як для кого. Лазарев повністю довіряє хроніці Ортліба, але чи вона того варта?

Перш за все, слід знати, що розділ «Перенесення руки святого Стефана» вписаний до хроніки в 1141 р. не самим Ортлібом, а невідомим на ім'я продовжувачем, найпевніше, ченцем Цвіфальтенського монастиря. Отже, якщо ми з одного боку виставимо команду «наших» у складі Нестора і Анни Комниної, а з другого боку – команду німців у складі хроніки Ортліба, то кому слід віддати перевагу – сучасникам подій чи тому, хто писав на 40 років пізніше?

Для фізиків-теоретиків відповідь очевидна, а якщо для докторів історичних наук все ще залишається неясність – поясню, що перевагу треба віддавати сучасним джерелам, а не пізнішим. Отже, рахунок 2:0 в нашу користь.

Цвіфальтен (Zwiefalten) знаходиться на південному заході Німеччини, за 75 км на південь від Штутгарта. Це – 1500 км на захід від Києва і 1700 км на північний захід від Константинополя.

Яким джерелам треба віддавати перевагу – тим, які писались безпосередньо на місці подій, чи тим, які віддалені від місця подій на 2 місяці шляху? Рахунок стає 4:0 на нашу користь.

Анна знала грецьку мову, а Нестор – руську; натомість німець – автор хроніки – не знав ні тої, ні другої. Завдяки мовному бар'єру рахунок доходить до 6:0 на нашу користь.

Анна і Нестор належали до православ'я, а німець був католиком. Конфесійний бар'єр працює проти нього, рахунок 8:0 на нашу користь.

Анна і Нестор були втаємничені в політику своїх урядів, про що свідчить маса деталей і подробиць в їх творах. Натомість німець не був своїм ані у Візантії, ані на Русі. За рахунок компетентності у тих справах, про які писали наші автори, рахунок стає 10:0 на нашу користь.

Отже, джерелознавчий аналіз дає нам повну підставу відхилити дані німецької хроніки як такої, що не є авторитетним і компетентним джерелом у нашому питанні.

Розглянемо тепер **зміст** повідомлення хроніки. Одразу впадає в очі, що автор глави не є компетентним у справах Русі: він не вмів назвати ні одного власного імені і ні одної географічної назви. Тлумачення його повідомлення у Лазарева живо нагадує старий анекдот:

У вірменського радіо спитали: «Чи правда, що Рабінович виграв в лотерею автомобіль Волга?» Вірменське радіо подумало і відповіло: «Так, все правда. Тільки не Рабінович, а Хаймович. І не автомобіль Волга, а сто рублів, І не у лотерею, а у преферанс. І не виграв, а програв. А так все правда».

От і хроніка подає нам «відомості»: не Святополк, а невідомий на ім'я князь; і не київський, а невідомо який; і оженився він не з Варварою, а з не названою на ім'я дівчиною; і батько її був не імператор, а невідомий «володар» (один із найзнатніших – то певно, що не імператор!); та й ім'я його не Олексій, а невідомо яке; і моці, які були передані – зовсім не великомучениці Варвари, а рука св.Стефана. А все інше – правда, все інше збігається...

Ми, фізики-теоретики, добре бачимо, що інформація з історії Русі та Візантії тут нульова. Щоб цього не зауважити, треба бути доктором історичних наук, ніяк не менше. На мою думку, «джерелом» цієї звістки було повідомлення про шлюб кн.Володимира і Анни, котрий, як ми бачили, дійсно супроводжувався передачею моців.

І з точки зору змісту повідомлення ми маємо повне право відкинути цю хроніку як таку, що не містить ніяких конкретних даних про подію, до якої її намагаються приточити.

Нарешті, можна подивитись на цитований розділ з точки зору **мети**, яку переслідував хроніст. Ця мета лежить на самій поверхні, і щоб її збагнути, треба просто дочитати цей розділ до кінця.

У Цвіфальтенському монастирі невідомо звідки, коли і як з'явилась визначна святина – рука св.Стефана. Ми слідом за Лаврентієм Мюллером могли б сказати, що це неможлива річ – для цього досить прочитати житіє святого. Німець – автор розділу – розумів це, і поставив собі задачу: сфальшувати байку про походження цих моців, щоб їхня фальшивість і новочасність не так кидалися в очі.

Легенда про походження цих моців виглядає так:

1. В кінці (тобто в 1141 р.) моці опинились у Цвіфальтенському монастирі.
2. Їх туди привіз чернець цього монастиря – автор легенди.
3. Чернець отримав їх від німецької княжни Саломеї – дружини польського короля Болеслава Кривоустого. Поки наш автор пише про німців, він відчуває себе добре обізнаним і щедро сипле імена людей і назви місцевостей.
4. Саломея отримала ці моці по смерті свого чоловіка – короля Болеслава.
5. Король Болеслав отримав ці моці від польського вельможі Патрика.
6. Звідки ці моці одержав Патрик – хроніст не написав. Він написав про шлюб Патрика з дочкою руського князя і про те, що Патрик зрадою захопив іншого руського князя, який звільнився ціною великого викупу. Отже, маємо неначе дві можливості, але хроніст не скористався жодною із них. Тому кожен раціоналіст має відзначити, що на цьому стежка походження моців уривається.

7. Перед тим моці були на Русі й належали батькам тієї княжни, з якою оженився Патрик.

8. На Русь ці моці потрапили в числі скарбів, які привезла з собою з Греції наречена руського князя – дочка грецького вельможі.

9. Отже, ці моці походять з Греції (невідомо, з якого саме міста).

В цій легенді все виглядає більш-менш зв'язно і конкретно до пункту 5. Пункти 6 – 9 не містять жодної конкретної інформації, яка могла б допомогти нашому

«слідству» простежити походження мощів до кінця і тим самим довести їхню фальшивість. Хроніст добре розумів – якщо він буде фантазувати з великою кількістю подробиць, то неодмінно десь пробрешеться і зіпсує роботу. Те, що він не мав великих знань про Русь – річ очевидна, але я припускаю, що навіть те, що він знав, він навмисно стилізував розпливчасно і неконкретно, щоб **замести сліди** непевного (фальшивого) походження мощів св.Стефана.

Розглядаючи мету даного розділу хроніки Ортліба, ми приходимо до висновку, що вона полягала у благопристойному «обґрунтуванні» істинності мощів св.Стефана, і версію про їх русько-візантійське походження слід розцінювати як оковамилювання.

Ми розглянули повідомлення хроніки Ортліба з трьох точок зору: формальної джерельної вартості, внутрішнього змісту і тенденції (мети) автора – і скрізь приходимо до одного висновку: ця хроніка не подає ніяких конкретних відомостей з історії Русі і не може бути джерелом у жодному питанні цієї історії.

Цей аналіз мав би проробити В.Н.Лазарев – з тим, щоб потім перекреслити все написане як таке, що не стосується «царівни Варвари». Але він – доктор історичних наук – чомусь цього не зробив, полишивши цю роботу фізикам-теоретикам.

Необхідність залучення такого беззмістовного «джерела» доводить якраз протилежне тому, що хотів довести Лазарев – те, що ніяких ліпших і надійніших джерел про «царівну Варвару» просто нема, то доводиться хоч таке притягати (на безрыбье и рак – рыба; на безлюдье и Фома – человек).

Короткі висновки з проведеного аналізу такі:

- час, коли мала б діяти міфічна «царівна Варвара», добре висвітлений як у візантійських, так і в руських джерелах, які одностайно промовчують її існування;
- ніяких інших джерел, які б були компетентними у цій справі, не існує;
- «царівну Варвару» давно слід передати до музею історичних фальсифікатів.

Зрештою, якщо зовсім пуститись берега історичних джерел і віддатись на волю хвиль фантазії, то перевезення мощів св.Варвари з Константинополя до Києва міфічною царівною Варварою на початку 12 ст. **не могло бути**. Як ми бачили вище, ці мощі на сто років раніше були перевезені з Константинополя до Венеції, і в Константинополі на той час залишилась тільки її голова, але ніяк не ціле тіло. От як небезпечно буває брехати, покладаючись виключно на власну брехливість і не підозрюючи існування історичних джерел, які цю брехню викривають...

Маленький історіографічний екскурс

Я.І.Смирнов свого часу писав:

Що мощі (які не мали голови) ототожнювались з мощами св.Варвари великомучениці вже наприкінці 16 ст., видно зі свідчення Лаврентія Мюллера 1585 р. та з опису їх Лясотою в 1594 р. Далі про **це саме** свідчать заповіт Й.Борецького 1631 р., Тератургима А.Кальнофойського (1638 р.), Боплан, промова боярина В.В.Бутурліна при передачі царського прапора Б.Хмельницькому (1654 р.) [*Смирнов Я.И.* Рисунки Києва 1651 г. по их копиям кін.18 в. – “Труды 13-го археологического съезда”, М., 1908 г., т. 2, с. 463].

- 1, київські мощі не мали голови від 1865 р. (див. вище свідчення Л.Похилевича);
- 2, Мюллер писав протилежне тому, що йому приписав Смирнов;
- 3, Лясота не вважав київську Варвару – Геліопольською;
- 4, Боплан вважав її Нікомідійською.

Щоб вороги не подумали, буцімто я написав статтю, нічого не читаючи, я розгляну фрагмент з провідника по Києву, написаного **К.Широцьким**, який уважався великим знавцем українського мистецтва. Ось що він написав:

Откуда и когда появились в Киеве мощи св.Варвары – вопрос очень интересный, так как на западе несколько городов оспаривают нахождение этих мощей у себя (Венеция, Кобленц). В Киеве мощи св.Варвары и предание о присылке их Василием Македонянином св.Владимиру стали известными только в XVI в., а русские паломники части этих мощей в XIII в. указывают в Константинополе. Эрих Лясота, видевший их в Киеве, говорит, что святая Варвара – дочь короля, что она имеет на голове корону; другие источники говорят, что в Киеве в XVII в. были сомневающиеся в принадлежности этих мощей обезглавленной Варваре Иерапольской (Софонович). Антиохийский патриарх Макарий тоже считал киевские мощи местной святой. Тем не менее другими (в XVI в. и в XVII в.) они отождествлялись с мощами св.великомученицы Варвары Иерапольской, пострадавшей от Диоклетиана (Мюллер, И.Борецкий, Боплан, Кальнофойский), которые, по свидетельству Димитрия Ростовского, были привезены в X в. из Византии и в эпоху татарского нашествия были скрыты в башне храма. [*Широцкий К.В.* Киев: путеводитель. – К. : тип.С.В.Кульженко, 1918 г., с. 117 – 118]

1. *мощи св.Варвары и предание о присылке их Василием Македонянином св.Владимиру стали известными только в XVI в.* – не в 16 ст., а в 1655 році.
2. *Антиохийский патриарх Макарий тоже считал киевские мощи местной святой* – спочатку вважав так, а потім змінив свою думку.
3. *Тем не менее другими (в XVI в. и в XVII в.) они отождествлялись с мощами св.великомученицы Варвары Иерапольской, пострадавшей от Диоклетиана (Мюллер, И.Борецкий, Боплан, Кальнофойский)* – Варвари Іерапольської не було, була Іліопольська (Геліопольська); Мюллер стверджував протилежне тому, що йому приписав Широцький; Боплан писав про Варвару Нікомідійську, не Геліопольську.
4. *по свидетельству Димитрия Ростовского, были привезены в X в. из Византии* – який з Дмитра Туптала **свідок** подій 10 ст., коли він писав у кінці 17 ст.? Він писав не про 10 ст., а про 1108 рік.

Шість **фактичних помилок** на один уступ тексту – чи це не забагато для вченого? Чи не краще назвати автора по-верхах-хапайком, який щось чув, щось читав і про щось пам’ятав, але все безнадійно переплутав?

Трагікомерція

Ми простежили, як трагедія доби римських гонінь на християн поступово перетворювалась на комерційне підприємство. У 20-у й на початку 21-го століть змінювались тільки прийоми монетизації цієї християнської «корисної копалини», які становлять певний інтерес.

Після революції 1917 р., коли почалася боротьба більшовицького мракобісія (комуністичної релігії, яку дуже часто, але цілком помилково називають «атеїзмом») із старорежимним мракобіссям християнським, Михайлівський Золотоверхий монастир було зліквідовано, а більшість його споруд – зруйновано. Переважна частина виробів з дорогоцінних металів, які століттями нагромаджувались у монастирі (в тому числі і на пошану «св.Варвари»), була конфіскована більшовиками, відправлена до державного скарбу і витрачена на підготовку «світової революції» (тобто агресивної загарбницької війни проти всіх країн світу).

Мощі «св.Варвари» не можна було переплавити, тому вони більшовиків не цікавили. Вони були вивезені з монастиря і після мандрів по київських церквах знайшли собі пристановище у Володимирському соборі. Питання, як ставилась до цього влада, залишається не вивченим.

Таким чином, спадщина київського акціонерного товариства «Св.Варвара» була розподілена між пайщиками (більшовиками та церковниками) за принципом: тобі млинці – мені корінці. При цьому кожна із сторін отримала те, що в її очах становило істотнішу цінність.

Вдячна тема обдурювання трудящих мас фальшивими мощами, до якої мощі «св.Варвари» прекрасно надавались, не була використана комуністичною пропагандою. Пропагандисти самі були щирими мракобісами й самі нічого про це фальшування не знали, оскільки їхня освіта обмежувалась першими рядками «Маніфесту Комуністичної партії», а там – як і в цілому «Маніфесті» – про св.Варвару нічого нема.

Ба навіть більше – комуністи самі перейнялися ідеями християнського мракобісія і почали створювати культ своїх, **комуністичних мощів**. Першим з цих новітніх святих, нетлінні мощі якого мали стати маяком «прогресивному людству», став В.І.Ленін. Після його смерті влада ухвалила не віддавати його землі, а набальзамувати тіло і виставити його для всенародного поклоніння у спеціальному храмі (мавзолеї Леніна, який слід було б звати Леніней, бо Мавзолей – це гробниця царя Мавзола).

Для підтримки цієї святині було сформовано комуністичний монастир у складі підрозділу охорони (роти, здається), підрозділу, який займався збереженням набальзамованого тіла та якоїсь дирекції, яка займалась допуском відвідувачів у Леніней.

Поклоніння «нетлінному» тілу вождя було важливим елементом обрядів комуністичної релігії. В 1977 році я в складі групи українських студентів – переможців фахових олімпіад – відвідав Москву. В плані нашої поїздки стояло відвідання Ленінею. Потік відвідувачів був організований так, що ми йшли неквапливим кроком, але без жодної зупинки чи затримки. На вході стовбичили два істукани – солдати з гвинтівками і примкнутими штиками. Розвод цих солдатів на караул любили показувати в радянському кіно, а сама варта Ленінею вважалась

«постом № 1», тобто найважливішим з усіх. Але інструкція вимагала від цих солдатів стояти струнко і навіть очами не кліпати, чому я й назвав їх істуканами.

Реальну охорону здійснювали не вони, а молодики в цивільному, які швидкими поглядами обмацували прибуваючих. На вході їх, здається, стояло четверо, та й потім по всьому шляху всередині Ленінею їх було немало.

Опудало товариша Леніна було накрите прозорим ковпаком. Ложе було не горизонтальне, а злегка піднімалося від ніг до голови. Для голови було влаштовано якийсь додатковий валик, так що оглядати тіло було досить зручно. Опудало було убране у чорний костюм і білу сорочку, так що з усього тіла було видно тільки кисті рук та голову. В центральній камері Ленінею панувала півтемрява, в якій дуже виразно **світилися** голова і кисті рук опудала.

Оскільки ми, фізики-теоретики, чудес не визнаємо і у фаворське світло не віримо, залишається тільки припустити, що ці частини тіла були зроблені з напівпрозорого матового скла і **підсвічувались зсередини**. Виглядало все це досить ефектно, тільки на грішне людське тіло зовсім не схоже (тому я й називаю предмет, виставлений в Ленінеї, опудалом).

Зрештою, всім добре відомо, що ніяке бальзамування не в змозі зупинити природні процеси деструкції біополімерів, з яких складається тіло людини. Бальзамування (так само як і заморожування) може тільки уповільнити цей процес. Найбільш радикальний спосіб збереження останків – це висушування (секрет, яким користувались давні єгиптяни і після них – християни). Звичайно, біополімери в контакті з киснем атмосфери (від якого нікуди не подінешся) продовжують руйнуватись навіть при мінімальній вологості (яку теж ніколи не можна видалити повністю), але бажане уповільнення руйнації досягається.

Отже, якби більшовики здогадались висушити тов.Леніна вакуумною сушкою, то, можливо, нетлінні моці більшовицького Христа і збереглися б до 1977 року. Але біда була в тому, що, 1, виглядають такі моці досить неприємно; 2, надто вони вже схожі на моці неправдивих християнських святих. Тому, висловлюючись музейною термінологією, було вирішено замінити справжні останки з незначною експозиційною цінністю муляжем (опудалом).

А комуністам – так само як і християнам – все одно **чому поклонялись**: аби було назначене від начальства місце, де можна лоби розбивати. От радянське бидло і розбивало...

Тема опудала тов.Леніна у Ленінеї була під суворою цензурною заборонаю, і за весь радянський (та й пострадянський) час я не пригадую собі конкретних описів – що власне виставлено у Ленінеї і як погодити збереженість цього предмету із законами природи (оголосити тов. Леніна надприродно нетлінним комуністи не наважились, бо це знову був би плагіат з християнської практики).

Так чи інакше, з тіла тов.Леніна було зроблено предмет священного поклоніння. Коли в 1953 році помер тов.Сталін, з ним було вчинено у відповідності до прийнятого порядку: набальзамовано і покладено у Ленінеї поруч із тов.Леніним. Ця практика показала, що процес утворення пантеону комуністичних моці було затверджено найвищим керівництвом імперії зла (СРСР). Згідно цього плану, Леніней поступово мав заповнитись опудалами покійних вождів (точнісінько так, як недалекий Архангельський собор у Московському кремлі заповнено гробницями російських царів).

Яку практичну користь розраховували отримати керівники СРСР від цієї колекції мертвих душ – я сказати не вмію. Теоретики «комуністичного будівництва» воліли цієї слизької теми не торкатись. Так само лишилось не висвітленим співвідношення віри у чудодійну силу комуністичних мощів із офіційно проголошуваним матеріалізмом.

Після смерті тов.Сталіна в політичному керівництві СРСР зайшли зміни, які зламали план подальшого поповнення пантеону. В 1961 році було проголошено десталінізацію, і останки тов.Сталіна винесли з Леніною і віддали землі. Лишили тільки опудало тов. Леніна. Тобто ідея реформи полягала не в тому, що не личить матеріалістам поклонятись тлінним матеріальним решткам вождів, а лише в тому, що тов. Сталін на переатестації 1961 року не дотягнув за якимись показниками до рівня справжнього святого. Не ГТО (готовий до труду і оборони) тов. Сталін – і тільки.

Наступні керівники СРСР були такі нездалі, що бальзамування їх тіл служило б тільки на глум комуністичній ідеї. Нарешті, в 1991 р. державний статус комуністичної ідеології був скасований, імперія зла відмовилась від подальшої розробки свого власного мракобісія, а невдовзі і розпалася. Новопосталі на її уламках держави власного державного мракобісія не пропонують, тому вільне від нього місце поступово знову заповнюється мракобісієм християнським. Логічним завершенням цього процесу в Росії буде проголошення тов.Леніна християнським святим і оголошення нетлінності його опудала проявом «божественної благодаті». Імператора Миколу 2-го святим уже проголосили – то чому б і тов.Леніна не проголосити? Підстави ті самі...

Україна в радянський час не подбала про власні комуністичні мощі, тому ми не маємо опудал ні тов.Скрипника, ані тов.Кагановича. Внесення могили тов.Щербицького до списоку національних святинь (Постанова Кабінету міністрів України № 928 від 3.09.2009 р.) – це паліатив, який ніякої нової релігії не створює.

Натомість у 2006 році українське мракобісіє таки спромоглося на гідну асиметричну відповідь мракобісію комуністичному. З нагоди 1700-ліття св.Варвари (306 – 2006) Українська православна церква організувала **гастролі** мощів св.Варвари містами і селами України. Важке запитання, перед яким зупинився Павло Іванович Чичиков – «як то – мертві у господарстві?» – знайшло чітку конкретну відповідь.

Зараз у нас не 19-е століття, і церковні бюджети становлять велику таємницю. Тому я не можу доповісти, скільки грошей було витрачено на організацію поїздки, скільки коштів отримано і яка рентабельність цього способу комерційної експлуатації мощів.

Тепер і комуністам треба, щоб не пасти задніх, повезти опудало тов.Леніна у навколосвітовий круїз через поля і гори, моря та океани – щоб мобілізувати трудящих усього світу на боротьбу за перемогу **нашого** мракобісія над усіма іншими варіантами обскурантизму.

Своїм, не залежним ні від кого шляхом пішли американці і в 1959 р. запропонували світові ляльку Барбі (Barbie, справедливо розсудивши, що довга назва на кшталт Saint Barbara не надається до торговельної марки). Ця зручна і красива лялька продавалась (і продається) і мільонах примірників і тріумфально підкоряла країну за країною і континент за континентом.

В 1991 році Барбі напала на Радянський Союз і завоювала його, не дивлячись на те, що могутня імперія зла могла виставити проти кожної ляльки один бойовий літак, два танки та три гармати (і це не рахуючи половини балістичної ракети!). Це було останнє чудо святої Варвари...

Причиною комерційного успіху ляльки, який переходить у релігійний, було правильне планування. Творці ляльки цілком свідомо відмовились від будь-яких спроб зв'язати її із християнською святою, акцентуючи виключно корисність (usability) та елегантність свого витвору. І лялька принесла своїм творцям значно більше американських доларів, ніж опудало тов. Леніна та моці св.Варвари разом узяті.

[В повітуху зелепугів](#)

Здеградована з богині

нині давня християнська мучениця, яка однією тільки першою половиною свого імені (Барбі) наводить жах на ворогів (недаремно Іран заборонив цю ляльку, мало покладаючись на свої танки та гармати).

На закінчення цієї досить сумної статті про фальсифікаторів історії та їхні фальсифікації хочеться подати щось оптимістичне, життєстверджуюче.

В 1969 р. римський папа Павло 6-й видав енцикліку «[Mysterii Paschalis](#)», в якій було упорядковано шанування святих у загальному католицькому календарі. Цим документом скасовано загальноцерковне шанування ряду святих, в тому числі і св.Варвари – з причини сумніву в історичності її легенди (зокрема, тому, що навіть місце її мучеництва не можна визначити з певністю).

Звісна річ, якби з такою міркою було приступлено до Ісуса Христа, то і від нього, мабуть, мало що залишилося би. Тим не менше такою є колективна думка католицької церкви (а для католика ця думка, висловлена папою, є ще й непогрішимою істиною).

Отже, раціоналізм та атеїзм поступово опановують християнський світ, і тільки наш рідний Київ твердо й непорушно тримається давнього мракобісія.

Стаття написана в 2012 р.

Дана версія документа згенерована 3 жовтня 2013 р.